

EPOS YAYINLARI-62
inceleme-15

Yıldırım Koç
TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ
Osmanlı'dan 2010'a

Yayıma Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

© Yıldırım Koç, 2010
© Epos Yayınları, 2010

Düzeltilen:
Rafet Özen

Kapak Tasarımı:
Zet Tanıtım

Kapak Fotoğrafları: Yıldırım Koç Arşivi
(Kenan Evren'in Türk-İş Genel Merkezi Ziyareti:
1989 Karabak Demir-Çelik Mitingi)

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10
Birinci Baskı, Ankara 2010

ISBN: 978-975-6790-79-3
Sertifika no: 16468

Yıldırım Koç
TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ
Osmanlı'dan 2010'a

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposyayinlari@eposyayinlari.com
www.eposyayinlari.com

Yıldırım Koç (1951 —); 1973 yılında ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümü'nü bitirdi. 1983 yılında AÜ-SBF'de sosyal politika dalında yüksek lisans derecesi aldı.

1974'te *Tüm İktisatçılar Birliği*'nin kurucuları ve yöneticileri arasında yer aldı; *TİB Bülteni*'nin yazışmaları müdürlüğünü yaptı. 1975–1980 döneminde *Maden-İş* (DISK), *Yeraltı Maden-İş*, *Tek Eğitim Büro-İş* ve *Devrimci Metal-İş Sendikalarında* toplu sözleşme, eğitim, araştırma uzmanı olarak çalıştı.

1980–1983 yıllarında asistan olarak çalıştığı ODTÜ'den Ankara Sıkıyönetimi'nin emriyle çıkarıldı.

1993–2003 tarihleri arasında *TÜRK-İŞ Genel Başkan Danışmanı* olarak çalıştı ve bu dönemde TÜRK-İŞ'in *Uluslararası Çalışma Örgütü* (ILO), *Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu* (ICFTU) ve *Avrupa Sendikalar Konfederasyonu* (ETUC) ile ilişkilerinden de sorumlu oldu. TÜRK-İŞ'teki görevinden 30 Eylül 2003 tarihinde istifa etti.

1985–2008 yılları arasında Türkiye *Yol-İş Sendikası Eğitim Dairesi Başkanı* olarak çalıştı. 1998 yılından beri *ODTÜ İktisat Bölümü*'nde kısmi zamanlı öğretim görevlisi olarak ders veriyor. *Aydınlık Dergisi* yazarı. *Teori Dergisi* Yazı Kurulu ve *Mülkiye Dergisi* Danışma Kurulu Üyesi.

Çalışma yaşamı konusunda yayımlanmış 30'dan fazla kitabı ve aynı alanda birçok makalesi bulunuyor.

Yazarın daha önce "*DISK Tarihi: efsane mi gerçek mi? (1967–1980)*", "*KESK Tarihi-I (1985–1995): risk alanlar, yolu açanlar*", "*KESK Tarihi-II: yerleşenler (1995 – 2001)*" başlıklı kitaplarını yayımladık.

epos

İçindekiler

Sunuş/ 9

Tablolar/ 17

1. İŞÇİ SINIFI ve SENDİKALAR	19
İşçi ve İşçi Sınıfı	19
İşçi-İşveren İlişkisi	30
Örgütlenme	33
İşçi Sınıfının Gücünden Yararlanma Çabaları	35
Sendikal Örgütlenme Biçimleri	38
İşçi Sınıfının Gücü	39
Kendiliğindenci Hareketin Önkoşulları	43
2. 1908'E KADAR...: OSMANLI'NIN ZAYIF MİRASI	46
İşçi Sınıfının Ortaya Çıkışı	46
Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde	
İşçi Sınıfının Durumu	54
Çalışma Mevzuatı	64
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	67
Mücadele ve Eylemler	68
Ücretler ve Çalışma Koşulları	74
3. 1908–1919 DÖNEMİ: İLK ÖRGÜTLENMELER ve EYLEMLER	78
İşçi Sınıfının Durumu	80
Çalışma Mevzuatı	83
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	85
Mücadele ve Eylemler	87
4. 1919–1925 DÖNEMİ: STRATEJİK HATÂ	91
İşçi Sınıfının Durumu	96
Çalışma Mevzuatı	98
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	99
Mücadele ve Eylemler	105

5. 1925–1946 DÖNEMİ:	
İŞÇİ ARISTOKRASİSİNİN MUTLU YILLARI	109
İşçi Sınıfının Durumu	116
Çalışma Mevzuatı	121
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	128
Mücadele ve Eylemler	130
Ücretler ve Çalışma Koşulları	132
6. 1946–1961 DÖNEMİ: ÜRKEK GELİŞME	134
İşçi Sınıfının Durumu	137
Çalışma Mevzuatı	141
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	149
Türk-İş'in Kuruluşu	169
Türk-İş'in 1952-1960 Döneminde Siyasal Tavrı	171
27 Mayıs'ta Türk-İş'in Tavrı	172
Mücadele ve Eylemler	173
Ücretler ve Çalışma Koşulları	174
7. 1961–1975 DÖNEMİ:	
KAPİTALİZMİN ALTIN ÇAĞINDA SENDİKACILIK	179
İşçi Sınıfının Durumu	183
Çalışma Mevzuatı	187
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	200
Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu ve Sendikalarla İlişkileri	205
Memurların Örgütlenmesi	206
Sendikal Örgütlerin Uluslararası İlişkileri	
ve AAFLI (<i>Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü</i>)	209
Yeni Konfederasyonlar	210
Sendikalararası Dayanışma Anlaşması (SADA)	211
DİSK'in Kuruluşu ve Faaliyetleri	212
Siyasal Örgütlerin İşçi Dernekleri	218
Türk-İş ve Partilerüstü Politika	219
DEV-GÜÇ ve Sendikalarla İlişkisi	221
12 Mart 1971 Darbesi	222
Sendika Şirketleri	226
Mücadele ve Eylemler	228
Ücretler ve Çalışma Koşulları	238
8. 1975–1980 DÖNEMİ: SİYASAL SENDİKACILIK	243
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	255
Mücadele ve Eylemler	266
Ücretler ve Çalışma Koşulları	271

9. 1980–1983 DÖNEMİ: ASKERLER YÖNETİMDE (Mİ?)	275
İşçi Sınıfının Durumu	276
12 Eylül Darbesi Sonrasındaki Gelişmeler	277
Çalışma Mevzuatı	287
Ücretler ve Çalışma Koşulları	302
10. 1983–1991 DÖNEMİ:	
SERMAYEYE KARŞI SINIF MÜCADELESİ	305
İşçi Sınıfının Durumu	311
Sendikal Gelişmeler	312
Çalışma Mevzuatı	317
Mücadele ve Eylemler	321
Ücretler ve Çalışma Koşulları	335
11. 1991–2001 DÖNEMİ: SOVYETLER BİRLİĞİ SONRASININ	
YENİ KOŞULLARINDA TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI	341
İşçi Sınıfının Durumu	346
Yabancı Kaçak İşçiler	348
Kaçak İşçilik Sorunu	353
Mevsimlik-Geçici İşçiler	354
İşyerlerinin Küçültülmesi	356
Taşeronluk, Fason Üretim, Hizmet Alımı	358
Eve-İş-Verme Sistemi	368
Sendikal Alandaki Gelişmeler	372
Kamu Çalışanları Sendikacılık Hareketi	373
DİSK'in Yeniden Faaliyete Geçışı	374
İşyeri Komite ve Konseyleri	378
Dernekler, Vakıflar, Kooperatifler	380
Yerel Birlikler	382
Konfederasyonlardaki Gelişmeler	385
Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu	386
Ekonomik Kriz, 5 Nisan 1994 İstikrar Programı	
ve Tepkiler	387
Yeni Konfederasyonlar	391
Sivil İnisiyatif/Girişim (" <i>Beşli Çete</i> ")	397
Emek Platformu	400
İşçilerin ve Kamu Çalışanlarının	
Özelleştirme Karşısındaki Tavrı	401
Çalışma Mevzuatı	409
Sendikaların Siyasal Faaliyeti	411
Tüketici Boykotu ve	
"Sendikalı İşçilerin Ürettiğini Tüket!" Kampanyası	415

Mücadele ve Eylemler	418
Sendikalarda Yanlış Uygulamalar	425
Sendikaların Uluslararası Örgütlerle İlişkileri	426
Ücretler ve Çalışma Koşulları	427
12. 2001'DEN GÜNÜMÜZE: ARTAN SORUNLAR DÖNEMİ	431
İşçi Sınıfının Durumu	433
Çalışma Mevzuatı	437
SSK Sağlık Tesisleri Sağlık Bakanlığı'na Devredildi	444
İşçi ve Memur Örgütlenmeleri	445
Sendikaların Uluslararası İlişkileri	453
Diğer Örgütlenmeler	457
Sendikalarda Yolsuzluk İddiaları ve Yanlışlıklar	460
Mücadele ve Eylemler	468
Ücretler ve Çalışma Koşulları	470
SONUÇ	475
KAYNAKÇA	479
Dizin	491

SUNUŞ

Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi, Türkiye işçi sınıfının ülkemizin toplumsal ve siyasal yaşamına önemli müdahalelerde bulunabilecek güce eriştiği bir dönemde, Osmanlı'dan günümüze bu toplumsal sınıfın öyküsünü çok özet bir biçimde anlatıyor. Bu kitap, eşim Canan Koç'la birlikte üstünde çalıştığımız ve 5 ya da 6 Ciltlik olarak planladığımız *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi* başlıklı kitap çalışmasının özeti niteliğindedir.

Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi kitabı, 34 yıldır bu alanda kitap ve makalelerimden sonra biçimlendi.

Türkiye işçi sınıfının toplu tarihine ilişkin ilk yayınlamamı, eşim Canan Koç'la birlikte hazırladık ve kitap 1976 yılında, kurucularından biri olduğum *Tüm İktisatçılar Birliği* (TİB) tarafından yazarları belirtilmeden yayımlandı (*Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*). 1979 yılında ise *Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi-1, 1923-1973* kitabım çıktı.

1986 yılında Türk-İş'in o döneme kadarki tarihini yazdım (*Türk-İş Neden Böyle? Nasıl Değişecek?*). Daha sonra da *Teslimiyetten Mücadeleye Türk-İş (1980-1992)* kitabım yayımlandı. Hak-İş'in tarihine ilişkin kitabım da 1995 yılında çıktı (*Şeriatçılar, İşçi Hakları ve Hak-İş*).

Türkiye işçi sınıfı tarihine ilişkin uzun yazılarımın bir bölümü *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar* ve *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi*, *Olaylar-Değerlendirmeler* kitaplarında yer aldı.

1998 yılında *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi* kitabım yayımlandı. Bu kitap genişletilerek 2003 yılında yeniden basıldı.

1980'li ve 1990'lı yıllarda 100 dolayında eski sendikacıyla sözlü tarih çalışması yaptım. Bu çalışmaların büyük bölümü iki ciltlik *Türk-İş Tarihinden Portreler*, *Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler* adıyla yayımlandı.

Bu arada Türk-İş'in tarihi konusunda 5 ciltlik bir derleme yaptım: *Belgelerle Türk-İş Tarihi*, Cilt 1 (1952-1963), Cilt 2 (1963-1980), Cilt 3 (1980-1992), Cilt 4 (1992-1999), Cilt 5 (1999-2002).

Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın bazı özelliklerine ilişkin bir çalışmam da 2006 yılında yayımlandı: *TÖS, Anti-Emperyalist Ulusalçı Emekten Yana Öğretmen Örgütü*.

Bu tarihten sonra, eşim Canan Koç'la üç ayrıntılı tarih çalışması ya-

yımladık: *DİSK Tarihi, Efsane mi, Gerçek mi? 1967-1980; KESK Tarihi-I, Risk Alanlar, Yolu Açanlar, 1985-1995; KESK Tarihi-II, Yerleşenler, 1995-2001*. Birlikte hazırladığımız kaynakça da TÜSTAV tarafından basıldı: *Türkiye Çalışma Yaşamı Kaynakçası*.

1983 yılında ODTÜ İşletmecilik Bölümü'nde öğretim asistanı olarak çalışırken, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emriyle ODTÜ'den atılmıştım. 1998 yılında kısmi zamanlı öğretim görevlisi olarak, 1973 yılında mezun olduğum ODTÜ İktisat Bölümü'nde yeniden ders verme olanağı oldu. 1998 yılından beri verdiğim derslerde Osmanlı'dan günümüze işçi-işveren ilişkilerini anlatıyorum. Türk-İş, Hak-İş, DİSK ve KESK'in tarihlerine ilişkin yayımlanmış çalışmalarım ve 12 yıl boyunca verdiğim derslerde öğrencilerin soruları, eleştirileri, tartışmaları ve önerileri, bu kitabı biçimlendirdi.

Bu süreçte, Türkiye işçi sınıfı tarihinin yazılabilmesi için hem daha genele, hem daha özele gidilmesi gerektiğini gördüm.

Daha genele gidilmeden, örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve Türkiye politikalarını bilmeden, Türkiye'de sendikacılık hareketindeki bazı gelişmeleri kavrayabilmek olanaklı değildir. Ekonomik durgunluk ve buhranlar, siyasal partilerin ve özellikle sosyalist/komünist hareketlerin politika ve girişimleri incelenmeden yapılan çözümler de yetersiz kalacaktır.

Daha özele gidilmeden, bazı önemli sendikaların ve derneklerin tarihleri incelenmeden de Türkiye işçi sınıfı tarihi yazılamaz. Bazı durumlarda çeşitli işyerlerindeki örgütlenmelere, çeşitli eylemlere ayrıntılı olarak bakmak gerekir. Örneğin, TÖB-DER'in, TÜR-DER'in incelenmesi de Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından önemlidir.

Bu yaklaşım, bu boyutta bir kitabın yazılmasını daha da zorlaştırdı. DİSK'in 1967-1980 dönemindeki 13 yıllık tarihini 668 sayfa, KESK'in kuruluş öncesini (1985-1995) 604 sayfa ve 1995-2001 dönemini 517 sayfa olarak yazmış bir araştırmacının, 400 küsür sayfada çok daha geniş bir konuyu çok daha uzun bir tarihsel dönemde özetleyebilmesi epey sıkıntılı bir süreçti.

Kitabın sayfa sınırlılığı nedeniyle, Türkiye işçi sınıfı tarihi konusunda daha önce yayımlanmış çalışmalardaki maddi yanlışlara ve katılmadığım yorumların ve değerlendirmelerin eleştirisine yer vermedim. Belge aktarmak yerine de metinleri özetlemeyi yeğledim. Bu zorunlu eksiklikler, önümüzdeki dönemde bitirmeyi umduğumuz *Belgelerle Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi* kitabında giderilecektir.

Elinizdeki kitabın amacı, Türkiye işçi sınıfı tarihi konusunda bütünlüklü bir tablo sunmaktır. Türkiye'de politikalarını işçi sınıfının tarihsel misyonu üzerine inşa etmiş birçok örgüt bile bu konuda yeterli çalışma yapmamaktadır. Dileğim, bu kısa kitabın, bu konuda daha ayrıntılı çalışma yapmak isteyenlere bir "*başlangıç kitabı*" olarak hizmet etmesidir.

Bu kitabı, aynı konuda yazılmış çalışmaların çoğundan ayıran bazı noktalar vardır.

Bu kitapta önemli bir yer tutan mülksüzleşme konusu, başka tarih çalışmalarında pek ele alınmamıştır.

Kitapta işçi sınıfının bir parçasını oluşturan memurların örgütlenme ve mücadele tarihine de yer verilmiştir. "İşçi sınıfı" tanımında devletin kanunlarının düzenlemeleri değil, ekonomik ve toplumsal ilişkiler esas alınmıştır.

Türkiye işçi sınıfı tarihinde "işçi aristokrasisi" konusu az incelenmiştir; "yapay proletarya" olgusu ise ilk kez incelenmektedir. Bu iki kavram kullanılmadan, özellikle belirli dönemlerde işçi sınıfının tutum ve davranışlarını anlayabilmek olanaklı değildir.

Türkiye işçi sınıfı tarihi yalnızca sendikaların tarihi olarak algılanmaz. Bu kitapta dernek, kooperatif, vakıf ve siyasal parti gibi örgütlenmeler de ele alınmıştır. Ayrıca, işçi sınıfının çoğunluğu oluşturan örgütsüz kesimlerin davranışları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de Uluslararası Çalışma Örgütü'ne, uluslararası sendikacılık hareketine ve gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin niteliğine ilişkin bilgiler ve değerlendirmeler çok yetersizdir. Bu kitapta, sınırlı biçimde de olsa, bu konulardaki eksiklik giderilmeye, yanlışlık düzeltilmeye çalışılmıştır.

Bu nitelikte genel bir "başlangıç kitabı"nda en önemli sorun, tarihsel süreçler açısından önemli ve belirleyici olanla olmayan arasında doğru seçim yapabilmek, önemsiz konularda ayrıntıya boğulmadan olaylar ve gelişmeler arasındaki bağlantıları kavrayabilmek ve anlatabilmektir.

Bu seçim, içinde bulunduğum ve yaklaşık 40 yıldır duymaya alıştığımız süreçte derlediğim oldukça geniş "birinci el kaynak" arasından seçim yapma zorluğu nedeniyle daha da zordur. 1972 yılında, ODTÜ'de öğrenciyken bir sendikanın örgütlenme çalışmalarına katıldım. 1974 yılında *Tüm İktisatçılar Birliği*'nin kuruluşunda yer aldıktan sonra, Cenan Bıçakçı'nın genel başkanlığını yaptığı *Ağaç İşçileri Sendikası*'nın (As-İs) çalışmalarını izleme olanağım oldu. 1975-1977 döneminde DİSK'e bağ-

lı *Maden-İş*'te önce toplu sözleşme uzmanı, sonra ücret dairesi müdürü olarak çalıştım. 1977-1978 yıllarında *Yeraltı Maden-İş Sendikası*'nda eğitimcilik ve ardından *Devrimci Metal-İş Sendikası*'nın Ankara Şube Başkanlığı görevlerini yaptım. Bu arada Ankara'da *Tek Eğitim-Büro-İş*'in çalışmalarına katıldım. 1985 yılından 2008 yılına kadar 23 yıl *Türkiye Yol-İş Sendikası*'nın Eğitim Dairesi Başkanı'ydım ve bu örgütün başkanlar kurulu kararlarını, genel kurul kararlarının çoğunu ve genel başkan başta olmak üzere birçok yöneticinin konuşmalarını ve açıklamalarını kaleme aldım. Aynı zamanda 1993-2003 döneminde Türk-İş genel başkan danışmanı olarak çalıştım. Türk-İş Başkanlar Kurulu bildirilerini, Yönetim Kurulu açıklamalarını, Genel Başkan'ın ve bazı yöneticilerinin konuşma ve açıklamalarını kaleme aldım. *Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu ve Emek Platformu* teknik komitelerinde (sekretaryalarında) Türk-İş adına görev yaptım ve bu yapılanmaların Başkanlar Kurulu bildiri ve kararlarının hazırlanmasında çalıştım. Bu çalışmalar sırasında da sürekli olarak "birinci el kaynak" topladım.

İşçi sınıfı hareketi içinde yer almayan birisi birçok ayrıntıyı kaçırabilir. Eğer kaçırdığı "ayrıntı"lar temel önemde etmenler değilse, sorun yoktur. Ayrıntıları yaşamış birinin sorunu ise, önemsiz bazı ayrıntılara, o sürece dâhil olduğu için, gerektiğinden fazla önem vermektir.

Türkiye'de üniversitelerin çalışma ekonomisi bölümlerinde ve üniversite kütüphanelerinde, sendika ve üst örgütlerinin arşiv ve kütüphanelerinde Türkiye işçi sınıfı tarihi konusunda ciddiye alınabilecek birinci el kaynak birikimi yoktur. Bu konuda yayımlanmış ikinci el yayınların çoğu bile bulunmaz. Millî Kütüphane'de de bu konuda önemli eksiklikler söz konusudur. Birçok sendika ve üst örgüt, kendi yayınlarını bile saklamamıştır. DİSK ve bağlı sendikaların arşivleri sıkıyönetim komutanlıklarınca tahrip edilmiştir; 1992 yılında iade edilenler, elkonuların yalnızca bir bölümüdür. Sadık Şide, 1980'li yılların başlarında, Türk-İş genel sekreteri iken "gereksiz" gördüğü Türk-İş belgelerini kâğıt hamuru yaptırmış, bir tarih hazinesini yok etmiştir. KESK'in arşivi ise genel merkezin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması sırasında "kaybolmuş"tur.

Bu eksiklik birçok araştırmacı için doğal bir "kolaylık" sağlamakta, mevcut ve erişilebilir kaynaklarla sınırlı bir çalışma yapılmaktadır. Benim ise böyle bir lüksüm olmadı. 40 yılı aşkın süredir büyük bir tutkuyla derlediğimiz birinci el kaynakların çokluğu, temel önemde olmayan

konularda ayrıntıya boğulma tehlikesini de beraberinde getirdi. *Türkiye Çalışma Yaşamı Kaynakçası*'nda yer alan yaklaşık 13.600 kaynağın 10.350'si kütüphanemizde mevcuttur. Kütüphanemize, Kaynakça'ya son biçiminin verildiği 2008 yılı ortalarından sonra ise yaklaşık 900 kaynak daha ekledik. Sayıları birkaç bini bulan toplu iş sözleşmeleri, binlerce sendika yayın organı (dergi, gazete), siyasal örgütlerin işçilere yönelik dergileri ve binlerce bildiri/gazete kesiği ise bu sayıya dâhil değildir. Ayrıca bugün "ayrıntı" gibi gözükken, belki gelecekteki önemli bir gelişmenin ipucudur; belki baharın erken habercisi bir çiçektir. Yazımını sürdürdüğümüz *Belgelerle Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi* kitabında bu sorunu çok daha az yaşıyoruz. Binlerce birinci el kaynaktan 400 küsur sayfalık bir kitap özetlemek ise hiç de kolay olmadı.

Bir "başlangıç kitabı" genel bir çerçeve sunmak ve ilgili okuyucuyu daha ayrıntılı ve kapsamlı okuma ve araştırmalara yönlendirmek durumundadır. Bunun bir yolu da dipnotlar ve kaynakça aracılığıyla kaynak tanıtmaktır. Ancak diğer bir sorun, dipnotların metnin okunmasını zorlaştırmasıdır. Bu kitapta dipnotları genellikle kaynak belirtmekle ve tanıtmakla sınırlı tuttum.

Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi bir övgü veya yergi kitabı olmadı. Amacım, "ne oldu? nasıl oldu? niçin oldu?" sorularına yanıt aramaktır. Bunu yaparken de hasta yakını gibi değil, hekim gibi yaklaşıma çalışmaktır. Ne yazık ki, yayımlanmış işçi sınıfı tarihlerinde bu sorulara verilen yanıtlar çok yetersizdir. Hem daha genele, hem daha da özele giden, birinci el kaynakları çok daha fazla kullanan birçok yeni araştırmacının yapılması, geleceğimizin inşasında büyük bir potansiyele sahip olan Türkiye işçi sınıfının yapısının ve dinamiklerinin kavranmasına önemli katkılarda bulunacaktır.

Türkiye işçi sınıfı tarihinin yazılmasında, sendikacıların veya tek tek işçilerin deneyim, gözlem ve anıları son derece önemlidir. Ancak "işçi sınıfı tarihi" bunların toplamı değildir. Kişiler, kendi içinde buldukları ve bazen farkında olmadıkları koşullarda davranışlarını belirlerler. 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan ve Hayâf Bey mahlasıyla yazan Mahmud'un dediği gibi, "o mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler" (o balıklar ki denizin içindedir, denizi bilmezler). Birçok sendikacı ve işçi, kapitalist üretim ilişkilerinin veya gelişmiş kapitalist ülkelerin belirlediği koşulların farkında bile olmadan gözlemler ve değerlendirmeler yapar. Türkiye işçi sınıfı tarihi, denizin dışına çıkarak denizin içinde-

kileri anlamaya çalışmalıdır. Bu da kapsamlı bir bilimsel araştırma ve çabayla yapılabilir.

“Türkiye işçi sınıfı tarihi” çalışmalarının önemli bir bölümü, örgütlü işçilerin ve eylemlerinin tarihidir. Bu tarihin bile ne kadar doğru saptandığı ve değerlendirildiği tartışılır. Hâlbuki “Türkiye işçi sınıfı tarihi” sınıfın bütünüdür tarih olmak durumundadır. Bu nedenle bu kitap, yalnızca sendikal (ve bazen siyasal) örgütlenmelerin ve eylemlerin değil, işçi sınıfının başka kimliklerle/aidiyetlerle hareket eden diğer kesimlerinin de; başarıların yanı sıra yenilgilerin; cesaretin yanı sıra korkaklıkların; doğru kararların yanı sıra yanlış kararların, aldanmaların, aldatılmalarının; dayanışmanın yanı sıra ihanetlerin; kısa vadeli ufak hesaplar yüzünden uzun vadeli çıkarların feda edilmesinin tarihidir.

Türkiye işçi sınıfının tarihi, belirli bir dönemde yalnızca sendikalarda örgütlenen ve mücadele eden işçilerin tarihi değildir. 1950’li yıllarda Türkiye’de 1,5 milyon dolayında ücretli vardı. Bunların sendikalarda örgütlü kesimi ortalama 200 bin dolayındaydı. 1950-1960 döneminde eylem yapan işçi sayısı ise birkaç bini geçmedi. 1950’li yılların Türkiye işçi sınıfı tarihi, 1,5 milyon işçinin çok büyük bir bölümünün, örgütlenme hakkına sahip olmasına karşın niçin örgütlenmediği (örgütlenmek zorunda kalmadığı), niçin eylem yapmadığı (eylem yapmak zorunda kalmadığı), niçin sınıf bilincine sahip olmadığını anlama çabası içinde olmalıdır.

“İşçi sınıfı her şeyi yapmaya hazırdı, ama sendikacılar engelledi” türü yaklaşımlarla tarihi süreçler anlaşılamaz.

Tarih, kişilerin ihanetleriyle açıklanamaz. Sendika veya bir başka işçi örgütünün önder kadrolarının ihaneti önemlidir; ancak daha önemli olan, örgüt tabanının bu ihaneti niçin ve nasıl kabullendiğidir. F. Engels, *Almanya’da Devrim ve Karşıdevrim* kitabında şunları yazmaktadır:

“Karşıdevrimci başarıların nedenlerini incelediğinizde, size her yerde, şu ya da bu kişinin halka ‘ihanet ettiği’ biçiminde hazır cevaplar veriliyor. Şartlara göre, bu cevap çok doğru veya yanlış olabilir; ancak bu cevap, hiçbir koşulda hiçbir şey açıklamamakta ve hattâ ‘halkın’ kendisine bu şekilde ihanet edilmesini nasıl olup da kabullendiğini hiç göstermemektedir.”¹

Türkiye işçi sınıfı eğer küçümsenmeyecek nicel ve nitel birikimine kar-

¹ Engels, F., “Revolution and Counter-Revolution in Germany,” Marx-Engels, *Selected Works*, Cilt 1, Moskova, 1973, s.301.

şın bağımsız bir güç olarak toplumsal ve siyasal gelişmelere ağırlığını koyamıyorsa, ihanet eden kişilerin dile getirilmesi yerine, bunun nesnel nedenlerinin incelenmesi, araştırılması ve değerlendirilmesi gerekir. Bu kitap, Türkiye işçi sınıfına bir övgü metni değildir; bu süreci anlayabilme doğrultusunda bir çabadır.

Bu kitabın hazırlanmasını olanaklı kılan altyapıyı Babam Dr. Kemal Koç’a borçluyum. Babamın verdiği eğitimin ve sağladığı eğitim olanaklarının yanı sıra, 1930’ların ortalarından itibaren özenle seçtiği ve bugün yaşamın her alanıyla ilgili 10 bini aşkın kitaptan oluşan kütüphanesi elimin altında olmasaydı, kitabın eksiklikleri çok daha fazla olurdu. Diğer kitaplarımda olduğu gibi, bu kitabın yazılması da, eşim Canan Koç’la 35 yıldır sürdürdüğümüz ortak çalışma sayesinde mümkün oldu.

Bugün Türkiye, halkımız ve işçi sınıfımız büyük sıkıntılarla karşı karşıyadır. Bu kitabın en önemli amacı, işçi sınıfının nicel ve nitel olarak hızla geliştiği bir dönemde bu sıkıntıların artmasına yol açan nedenlerin, etmenlerin, dinamiklerin anlaşılmasına çalışılmasıdır. Ancak herhalde en önemli neden, Nazım Hikmet Ran’ın 1947 yılında yazdıklarıdır:

Dünyanın En Tuhaf Mahlûku

Akrep gibisin kardeşim,
korkak bir karanlık içindesin akrep gibi.
Serçe gibisin kardeşim,
serçenin telaşı içindesin.
Midye gibisin kardeşim,
midye gibi kapalı, rahat.
Ve sönmüş bir yanardağ ağzı gibi korkunçsun, kardeşim.
Bir değil,
beş değil,
yüz milyonlarlasın maalesef.
Koyun gibisin kardeşim,
gocuklu celep kaldırınca sopasını
sürüye katılıverirsin hemen
ve âdeta mağrur, koşarsın salhaneye.
Dünyanın en tuhaf mahlûkusun yani,
hani şu derya içre olup
deryayı bilmeyen balıktan da tuhaf.
Ve bu dünyada, bu zulüm
senin sayende.
Ve açsak, yorgunsak, alkan içindeyse eğer
ve hâlâ şarabımızı vermek için üzüm gibi eziliyorsak

kabahat senin,
-demeğe de dilim varmıyor ama-
kabahatın çoğu senin, canım kardeşim!

Nazım Hikmet bu şiiri 1947 yılında yazmıştı. Ölümünden, 3 Haziran 1963'ten 10 ay önce, 12 Ağustos 1962'de yazdığı şiirinde ise, onun yaşamına damgasını vuran sömürsüz bir dünyaya olan özleminin gerçekleştirilmesinde işçi sınıfına duyduğu güven tekrar dile getirilmektedir:

Türkiye İşçi Sınıfına Selâm

Türkiye işçi sınıfına selâm!

Selâm yaratana!

Tohumların tohumuna, serpilip gelişene selâm!

Bütün yemişler dallarınızdadır.

Beklenen günler, güzel günlerimiz ellerinizdedir.

haklı günler, büyük günler.

gündüzlerinde sömürilmeyen, gecelerinde aç yatılmayan,

ekmek, gül ve hürriyet günleri.

Türkiye işçi sınıfına selâm!

Meydanlarda hasretimizi haykıranlara,

toprağa, kitaba, işe hasretimizi,

hasretimizi ayyıldızlı esir bayrağımıza.

Düşmanı yenecek işçi sınıfımıza selâm!

Paranın padişahlığını,

karanlığımı yobazın

ve yabancının roketini yenecek işçi sınıfına selâm!

Türkiye işçi sınıfına selâm!

Selâm yaratana!

Türkiye işçi sınıfı, Türkiye'nin özgür, bağımsız, demokratik, adaletli ve güçlü geleceğini kuracak; uluslararası ve yerli sömürüyü ve tahakkümü engelleyerek, halkımızın huzur ve refah içinde yaşamasını sağlayacak; emperyalistlere köleliği, toprak ağasına, cemaat/tarikat şeyhine ve aşiret reisine kulluğu ve sermayeye ücretli köleliği sona erdirerek gerçek demokrasiyi yaratacak temel toplumsal güçtür. Bu kitabın, bu sürecin anlaşılmasına ve hızlandırılmasına katkıda bulunmasını diliyorum.

Tablolar

1. Sendika ve Sendika Üyesi Sayıları [1963-1975]	sayfa 200
2. Bağıtlanan Toplu İş Sözleşmeleri Kapsamındaki İşçiler [1966-1975]	202
3. Greve Katılan İşçi ve Grevde Geçen İşgünü [1963-1975]	237
4. Türkiye'de İşçilerin ve Memurların Gerçek Gelir Düzeyi (1963 Yılı Fiyatlarıyla)	239
5. Sendika ve Sendika Üyesi Sayıları [1976-1980]	262
6. Bağıtlanan Toplu İş Sözleşmeleri Kapsamındaki İşçi Sayıları [1984-1991]	313
7. Gerçek Ücret Endeksi (1981=100)	335
8. 1991-2001 Döneminde Bağıtlanan Toplu İş Sözleşmeleri Kapsamındaki İşçiler [1991-2001]	346
9. Net Gerçek Ücretlerde Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişme	428
10. 2001-2009 Döneminde Bağıtlanan Toplu İş Sözleşmeleri Kapsamındaki İşçiler [2001-2009]	446
11. Kamu Çalışanları Sendikalarına Bağlı Sendikaların Toplam Üye Sayıları [2002-2010]	448
12. Net Gerçek Gelirlerde Bir Önceki Yıla Göre Değişiklik [2000-2008]	471
13. 2007 Yılı Kazançlarına Göre, Bazı Ülkelerde Satın Alma Gücü	474

13 SONUÇ

ÜLKE	1 kg. dana eti	1 kg. şeker	1 kg. pirinç	1 litre süper benzin	Orta boy buzdolabı
Arjantin	1 saat 27 dak.	11 dak.	19 dak.	10 dak.	129 saat 18 dak.
Almanya	30 dak.	3 dak.	10 dak.	4 dak.	14 saat 25 dak.
ABD	26 dak.	4 dak.	4 dak.	4 dak.	12 saat 29 dak.
Avustralya	43 dak.	4 dak.	4 dak.	3 dak.(kurşunsuz)	19 saat 26 dak.
Finlandiya	36 dak.	3 dak.	6 dak.	4 dak.	18 saat 20 dak.
Fransa	1 saat 20 dak.	6 dak.	13 dak.	5 dak. (kurşunsuz)	29 saat 5 dak.
İngiltere	1 saat 2 dak.	5 dak.	5 dak.	5 dak.	23 saat 41 dak.
Japonya	3 saat 45 dak.	5 dak.	10 dak.	4 dak. (kurşunsuz)	19 saat 7 dak.
Tunus	5 saat 13 dak.	16 dak.	36 dak.	27 dak.	321 saat 26 dak.
Uruguay	3 saat 19 dak.	25 dak.	37 dak.	47 dak.	245 saat 6 dak.
Türkiye	2 saat 2 dak.	18 dak.	28 dak.	26 dak.(kurşunsuz)	198 saat 4 dak.

2007 yılında elde edilen kazançlara göre, bir elektrikli araç ve gereçler üretimi işçisi bazı ülkelerde çeşitli ürünleri satın alabilmek için ne kadar süre çalışmak zorundaydı?

Dünyanın ve Türkiye'nin her açıdan hızlı bir değişim yaşadığı bir dönemden geçiyoruz.

Dünyada güç dengeleri yeniden biçimleniyor. Sovyetler Birliği 1991 sonunda çöktüğünde, “ABD'nin önderliğinde tek kutuplu dünya” beklentisi vardı. Bugün ise çok kutuplu bir dünyadayız. Avrupa Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Hindistan, Brezilya alternatif güç odakları haline geldi. ABD'nin geleneksel “arka bahçesi” Latin Amerika'da birçok ülkede ABD karşıtı yönetimler iktidarda.

Bir dönem dünyanın imalat sanayii üretiminin büyük çoğunluğu, gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleşirdi. “Dünyanın atölyeleri” artık Çin Halk Cumhuriyeti ve az gelişmiş ülkeler oldu. Buna koşut olarak da bir dönem küçük üreticilerden oluşan birçok ülkede günümüzde nüfusun büyük çoğunluğu, geçimini işgücülerini satarak kazananlar. Az gelişmiş ülkeler artık işçileşti.

Teknolojide akıl almaz bir gelişim var. Ancak aletler, makineler kendi başlarına hâlâ değer yaratamıyor. Üretim araçları geliyor, ancak bu gelişme sadece emeğin üretkenliğini artırıyor. Teknolojik gelişme ve hattâ otomasyon işçi sınıfını ortadan kaldırmıyor; emek üretkenliğinin olağanüstü arttığı koşullarda daha az sayıda insanın daha kısa sürelerle çalışarak insanlığın kendini yeniden üretmesi için gerekli olan maddî ürünleri üretebilmesini olanaklı kılıyor.

Yeni teknolojiler ve üretimin örgütlenmesinde yeni düzenlemeler “standart-dışı” adı verilen istihdam biçimlerini geliştiriyor. İşgücünün bir bölümü giderek daha istikrarsızlaşan güvencesiz iş ilişkilerine giriyor. İş değiştirmeler, işçi devri artıyor. Kısmi zamanlı iş, çağrı üzerine çalışma, işçi kiralama, evde çalışma gibi uygulamalar Türkiye'de de yaygınlaşıyor. Toplam istihdam içinde hizmetler sektörünün payı yükseliyor. İşçilerin sayısı ve oranı artıyor, ancak emeğini üretim sürecinde maddî bir ürüne dönüştürenlerin oranı azalıyor. Diğer taraftan yapısal

bir nitelik kazanmış olan işsizlik, işgüçlerini satmaktan başka geçim kapısı ve çaresi olmayan insanların dünyaya bakışlarını etkiliyor.

Bugün içinde yaşadığımız ortam, Osmanlı Devleti'nde işçi sınıfının ortaya çıktığı yıllardakinden de, 1923-1939 dönemindekinden de, Soğuk Savaş yıllarındakinden de çok farklı.

“Biçim” sürekli değişiyor; ancak “öz” değişmiyor; tam tersine, kendisini her geçen gün daha belirgin hale getiriyor.

“İstihdam biçimleri” değişiyor; ancak kapitalizm değişmiyor; kapitalist ilişkiler daha da hâkim oluyor; toplumsal sınıflar daha da netleşiyor. Üretim araçlarına sahip olanlar geçmişte de siyasal ve toplumsal ilişkilerde belirleyiciydi; bugün de öyleler.

1800'lü yılların sonlarındaki fabrikalarda işçiler işgüçlerini değerinden sermayedarlara satarlardı. 2010 yılında da fabrikalarda işçiler işgüçlerini değerinden sermayedarlara satıyor. 1800'lü yılların sonlarında işçinin ürettiği ürün, üretim araçları mülkiyetine sahip olan sermayedara ait olurdu. 2010 yılında bu ilişki de aynıdır. Teknoloji, üretimin örgütleniş biçimi, işyerinde çalışma koşulları, işçi ücretleri, işçilerin yaşam koşulları değişmiştir; ama kapitalist üretim biçiminin temel ilişkileri aynıdır. İşçi işgücünü değerinden satar. Üretim araçlarına sermayedarlar sahiptir ve hâkimdir. Üretim aracına sahip olan, üretilen ürüne ve böylece yaratılan değere de sahip olur; toplumsal ve siyasal ilişkileri belirler. “Biçim” değişmiştir, “öz” aynıdır.

Kapitalist üretim biçiminin değişen üretim ve toplumsal ilişki biçimleri, işçi sınıfını da, işçi sınıfı ile sermayedar sınıf arasındaki çelişkileri de ortadan kaldırmıyor.

Bu çelişki bir dönem işçi sınıfının sendikalar kurmasına yol açmıştı. Genellikle düzenin koyduğu kuralları dışında (düzen-dışı) kurulan sendikalar, süreç içinde düzen-içileşti. Ancak sendikaların kurulması öncesinde de bu çelişki ve getirdiği mücadele vardı. Şam'da 1879 yılında 4-5 bin kalfanın 3 binini dört haftalık başarılı bir greve götüren yapılanma bir sendika değildi. Bu kalfalar büyük bir işyerinde birlikte de çalışmıyorlardı; küçük küçük yüzlerce işyerine dağılmışlardı. Buna rağmen başarılı bir grev gerçekleştirebildiler.

İşçi-işveren ilişkisi biçim değiştirdikçe, çelişkinin tarafları da ellerindeki mücadele araçlarını ve bu araçların kullanılış biçimlerini değiştirirler. Bu değişim hemen olmaz; değişimin kalıcı olduğunun algılanması ve değişime uyum sağlanması zaman alır; ancak ilişkinin özü de-

ğişmediği sürece, bu uyum sağlama er ya da geç sağlanır. İngiltere'de 1890'larda Yeni Sendikacılık hareketinin ortaya çıkışı da, Türkiye'de 1989 bahar eylemleri de bu sürecin örnekleridir.

Günümüzde taşeronluk, fason üretim ve hizmet alımı işyerlerini bölüyor. Standart-dışı çalışma biçimleri işçilik ve sınıf bilincinin gelişmesini ve bugünkü biçimiyle sendikal örgütlülüğü zorlaştırıyor. Doğrudan üretimde çalışanların oranı azalıyor; hizmetler sektörünün istihdam içindeki payı artıyor. Etnik kimlik ve inanç kimliği dönem dönem sınıf kimliğinin önüne çıkıyor.

Bunlara karşılık, geçmişin örgün eğitim düzeyi geri ve dünyada olup bitenden büyük ölçüde habersiz “amele”sinin yerinde, günümüzde örgün eğitim düzeyi hızla yükselen, çok okumasa da televizyon ve internet aracılığıyla dünyada ve Türkiye'deki gelişmeleri izleyen, 12 Eylül darbesine karşın politize bir işçi sınıfı bulunuyor. Türkiye işçi sınıfını birçok ülkenin işçi sınıflarından ayıran bir özellik, yüksek politikleşme düzeyidir. Halkımız politikayı sever. Bu özellik işçi sınıfında da vardır. Ayrıca düzen-içi dernek ve sendika türü örgütlenmelerin yanı sıra, sanal ortamda resmî nitelik kazanmayan gruplar ve platformlar oluşuyor. Bu düzen-dışı yapılanmaların ilginç bir örneği, Ataması Yapılmayan Öğretmenler Platformu'dur. Belki 50-60 yıl sonra yazılacak bir Türkiye işçi sınıfı tarihinde önemli bir örgütlenme biçimi olarak bu tür yapılanmalar ağırlıklı olacak. Belki, âdat ödenmeyen, gönüllü katılıma ve katılımların belirleyici olacağı ilişkiler gelişecek.

Ayrıca unutulmaması gereken bir nokta, sendika türü örgütlenmelerin de canlı olduğudur. Bu örgütler de değişen koşullara (biraz gecikmeli olarak) uyum sağlamaya çalışır. Uyum sağlarsa yaşarlar; uyum sağlayamazlarsa, yerlerini başka örgütlenme araç ve biçimlerine bırakarak, tarih sahnesinde geri plana geçerler.

Sendikalar yeni koşullara gerektiği gibi uyum sağlayamazlarsa, belki işçi sınıfının siyasetle ilişkisinde yeni biçimler gelişir ve 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk on yılında görülen türde işçi kitle partileri ortaya çıkar.

İnsanlık varolacaksa; varlığını sürdürebilmek, kendisini sürekli olarak yeniden üretebilmek için insan emeğini maddî ürünlere dönüştürecekse; üretim araçlarının mülkiyeti sermayedarların elinde olacak ve nüfusun giderek artan bir bölümü geçimini sağlamak için işgücünü satmaktan başka olanağa sahip olmayacaksa; işçi sınıfı ile sermayedar sı-

nıf arasındaki uzlaşma çelişki ve sınıf mücadelesi (iniş çıkışlarla) sürecidir.

Kapitalizm bir üretim biçimi olarak varlığını sürdürürse, 21. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye işçi sınıfı tarihini yazacak kişi yine ücretli kölelikten, sömürüden, sınıflardan, sınıf mücadelesinden söz edecek; ama bu mücadelenin biçimi ve araçları günümüzdekilerden farklı olacaktır.

Ancak bir gün gelecek, insanlık geçmişte köleci ve feodal üretim biçimlerini nasıl aştıysa, kapitalizmi de aşacak, sömüren ve sömürülenin, hükmeden ve hükmedilenin olmadığı bir Türkiye ve dünya kurulacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. - Hüdaioğlu, S., *Türkiye'de İş Hukuku, İş Hukuku Tarihi*, Merkez Basımevi, 1939;
- Ahmad, Feroz, "Vanguard of a Nascent Bourgeoisie: The Social and Economic Policy of the Young Turks 1908-1918," Okyar, O.- İnalçık, H., (ed.), a.g.e., 1980.
- Akbayır, N., "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devlet Nüfusu," *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Tarihi*, Cilt 5, İletişim Yay., İstanbul, 1985.
- Akbulut, E.-Tunçay, M., *Beynelmilel İşçiler İttihadı (Mütareke İstanbulu'nda Rum Ağır-lıklı Bir İşçi Örgütü ve TKP ile İlişkileri)*, Tüstav Yay., İstanbul, 2009.
- Akgöl, H., *Türkiye Öğretmenler Sendikası, 1965-1971, (Kuruluşu, Etkinlikleri, Sorunları)*, (Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. Eğitim Fak., Ankara, 1971,
- Aksoy, M., *Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi*, 2 cilt, Ankara, 1975;
- Aksoy, M.-Alican, C.-Arman, H.-Koçtürk, O.N.-Talas, C., *Öğretmen Boykotu, TÖS 2. Devrimci Eğitim Şurası Geçici Baskısı*, Ankara, 1971.
- Aksoy, S., "Halı İmalinde Çalışanların Ekonomik ve Sosyal Durumları," Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, No.11, Ekim 1946.
- Aksoy, S., *Tarımda İş Hukuku*, Türk Zirai Ekonomi Derneği Yay.No.1, Ankara, 1969.
- Akyüz, U., *Son Değişiklikleriyle İçtihatlı Açıklamalı Muayyen ve Muvakkat Müddetli Hizmetlerde Çalıştırılacak Yevmiyeli Personel Yönetmeliği ve İlgili Mevzuat*, Ankara, 1968.
- Alatlı, I. - Çizem, K.H., *Asabı Bozuk Bir Adamın Portresi*, Dem Yay., İstanbul, 1996.
- Anadolu Kamu-Sen, *Anadolu Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzüğü*, Ankara, 2004.
- Ankara Sanayi Odası, *Asomedyâ, Dosya: Geleceğin Üretim Modeli: Fason*, Ekim 1995.
- Arcayürek, C., *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 10. Demokrasi Dur 12 Eylül 1980 Nisan 1980 – Eylül 1980*, Bilgi Yay., Ank., 1986.
- Arcayürek, C., *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 8: Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, Bilgi Yay., Ankara, 1985.
- Arcayürek, C., *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor – 9: 12 Eylülle Doğru Koşar Adım Kasım 1979- Nisan 1980*, Bilgi Yay., Ankara, 1986.
- Aren, S., *TİP Olayı, 1961-1971*, Cem Yay., İst., 1993.
- Arıncı, O., "Demirci ve Gördes'te Halıcılık," Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, No.20, Temmuz 1947.
- Asutay, B., *Türkiye Bir Amerika Olabilir*, İzmir, 1961.
- Atasoy, E.S.-Bayülgen, M., *Türkiye İstirakiyun Teşkilatlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi), Tutanaklar-Belgeler*, Tüstav Yay., İstanbul, 2008.
- Atılğan, G. *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İst., 2007.
- Aydemir, Ş.S., *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, Cilt III, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1972.
- Aydoğan, K., *Memur Sendikacılığı ve Memur-Sen'in Yaklaşımı*, Ankara, 1999.
- Babalık, N., *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, İmge Yay., Ank., 2005.
- Baer, Gabriel, "Ottoman Guilds: A Reassessment," Okyar, O.- İnalçık, H. (ed.), a.g.e., 1980.
- Baer, Gabriel, "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds," *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 1, Ocak 1970.
- Bank-İş, *13. Olağan Genel Kurulu (16 Aralık 1978) Raporları (29 Ocak 1977-16 Aralık*

- 1978), İstanbul, 1978.
- Barkan, Ö.L., *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, Cilt I, TTK Yay., Ankara, 1972.
- Barkın,R., "Zonguldak Kömür Havzasında Kalifiye İşçi Davası," Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, Sayı 3, Ocak 1946.
- Başar, A.H., *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonraki Türkiye*, 2. Basım, AİTİA Yay.No.155, Ankara, 1981.
- Başbakanlık Basın Merkezi, *Ekonomik İstikrara Doğru (Hedefler-Stratejiler)-5 Nisan 1994*, Ankara, 1994.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu*, Yay.No.410, İstanbul, 1961.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu*, Yay.No.399, İstanbul, 1961.
- Baştürk, A. - Ögünç, F.Ş. - Mısırlıoğlu, H. - Topkar, İ., *1971 Türkiyesinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız, Ortak Reform Yolları Üzerine Eleştiriler ve Araştırmalar, Bu Rapor 14 Ocak 1971 Günü Toplanan Türk-İş Yönetim Kuruluna Takdim Edilmiştir*, Ankara, 1971, (Çoğaltma).
- Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Sanayi İstatistikleri 1932-39, Teşviki Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin Faaliyeti*, Neşriyat No.156, Ankara, 1941.
- Batur, M., *Anılar ve Görüşler, Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yay., İstanbul, 1985.
- Baydar, O., *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (I)*, infograph, Frankfurt, 1982.
- Baykara, T., "XIX. Yüzyılda Ural Yarımadasında Nüfus Hareketleri," Okyar, O. - İnalçık, H. (ed.), *a.g.k.*,1980.
- Baykurt, F., *Öğretmenin Uyardırma Görevi, TÖS Dönemi: 1965-1971*, Eğitim-Sen Yay., Ankara, 2000.
- Bayur, Y.H., *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt I, Kısım 1*, Türk Tarih Kurumu Yay., 3. Baskı, Ankara, 1983.
- Bayur, Y.H., *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt I, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983.
- Belli, M., *İnsanlar Tanıdım, Mihri Belli'nin Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.
- Berksan, N., *Yol Davamız Nerede*, 2. Basım, Ankara, 1950.
- Bila, H., *CHP Tarihi, 1919-1979*, Ankara, 1979.
- Binat, T., *Burası Amerika, Bir Geziden Notlar*, İstanbul, 1966.
- Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi, *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, 1938.
- Birleşik Metal-İş, *Çalışma Yaşamında Bir Kararbulut: Taşeronluk*, İstanbul, 1999.
- Boratav, K., *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, 11. Baskı, İmge Yay., Ankara, 2007.
- Boratav, K.-Ökçün, G.-Pamuk, Ş., "Ottoman Wages and the World Economy, 1839-1913," *Review*, Fernand Braudel Center, VIII, Winter 1985, No.3.
- Bozkurt, A., *12'den 12'ye, Anılar 2*, Eğitim-Sen Yay., Ankara, 2000.
- Carchedi, G., *On the Economic Identification of Social Classes*, Routledge Direct Editions, London, 1978.
- Cezar, Y., *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, Alan Yay., İstanbul, 1986.
- Çanlıoğlu, H.T., *Osmanlılar Zamanında Tokat, Üçüncü Kısım*, Tokat, 1951.
- Coşkunzeniz, İ., "Toplulukla İş İhtilafı, Hazırlanması ve Yürütülmesi Meseleleri," *Sosyal Siyaset Konferansları*, Kitap 7, İstanbul, 1955.
- Criss, N.B., *İstanbul Under Allied Occupation, 1918-1923*, Brill, Leiden, 1999.
- Çağlayanğil, İ.S., "Zabitanın Umumi Durumu," *Cumhuriyetin 16. Yıldönümünde Hitabeler ve Konferanslar*, Ankara, 1939.
- Çalışma Bakanlığı Araştırma Kurulu İstatistik Servisi, *Çalışma İstatistikleri Yıllığı-Temmuz 1982*.
- Çalışma Bakanlığı, *Grev Olayları ve Türkiyemiz*, Yay.No.18, Ankara, 1950.

- Çalışma Bakanlığı, *Sayın Devlet Başkanı ve Millî Güvenlik Konseyi Üyeleri'ne Sunulan Briefing-19 Şubat 1981*, Ankara, 1981.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Çalışma Hayatı İstatistikleri 2006*, Yay.No.145, Ankara, 2007.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, No.16, Kasım 1994.
- Çapanoğlu, M.S., *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yay., İstanbul, 1964.
- Çatma, E., *1965 Madenci Direnişinin Öyküsü, Kömür Tutuşunca*, Evrensel Basım Yayın, 1997.
- Çatma, E., *Asker İşçiler*, Ceylan Yay., İstanbul, 1998.
- Çatma, E., *Zonguldak Madenlerinde Hükümlü İşçiler*, KESK/Maden-Sen Zonguldak Şubesi Yay., Ankara, 1996.
- Çelik, B., *Türkiye'de İşçi Hareketlerinin Tarihsel Gelişimi (1800-1870)*, Doktora Tezi, İzmir, 1999.
- Dayanışma Sendikası, *İşsiz, Sigortasız, Sendikası İşçilerin Dayanışma Sendikası-Tüzük*, İstanbul, 2000.
- DDESİS, *Devlet Demiryolları Eskişehir Sanayi İşçileri Sendikası Ana Tüzüğü*, Sesşık matbaası, 1948.
- Demir, İ., *Grev ve Direnişler Üzerine Anılar-Deneyler, İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit, 1962-1975*, İstanbul, 1980.
- Demir, S., "Türkiye'de Kamu Görevlileri Dernekleri (1971-1980), *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, Mart 1991.
- Demir-Çelik İşçileri Yatırım Fonu Faaliyetleri*, tarihsiz.
- Demokrat Kamu-İş, *Demokrat Kamu İş Kolu Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzüğü*, Ankara, 1995.
- Demokrat Parti, *Kalkınan Türkiye*, Ankara, 1954.
- Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in 12 Eylül 1980'den Sonra Yaptığı Konuşmalar (12 Eylül 1980-17 Ocak 1981)*, Ankara, 1981.
- Devrimci Bank-Sen, *Devrimci Bank-Sen Ana Tüzüğü*, İstanbul, 1979.
- DİE, *1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yay.No.1616, Ankara, 1993.
- DİE, *2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yay.No.2757, Ankara, 2003.
- DİE, *Genel Nüfus Sayımı 20.10.1985, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Yay.No.1369, Ankara, 1989.
- DİE, *Genel Nüfus Sayımı, 12.10.1980, Sosyal ve Ekonomik Nitelikler*, Yay.No.1072, Ankara, 1984.
- DİE, *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 24.10.1965*, Yay.No.568, Ankara, 1969.
- DİE, *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 25.10.1970*, Yay.No.756, Ankara, 1977.
- DİE, *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 26.10.1975*, Yay.No.988, Ankara, 1982.
- DİE, *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (1988 Ekim)*, Yay.No.1433, Ankara, 1990.
- DİE, *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (1998 Nisan)*, Ankara, 1998.
- DİE, *İstatistik Göstergeler, 1923-1998*, Yay.No.2252, Ankara, 2001.
- DİE, *Sanayi Sayımı 1927*, Yay.No.584, Ankara, 1969.
- DİE, *Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişmesinin 50 Yılı*, Ankara, 1973.
- Diğer,N.-Alpar,İ., *Sosyal Sigorta Konut Kooperatifleri ile İlgili Bir Araştırma*, DPT SPD Planlama Şubesi, Ankara, 1973.

- DİSK, *Türk-İş Çıkmazı*, Yay.No.1, İstanbul, 1967.
- Doğan, M., *İşyeri Komite ve Meclisleri*, Devrimci Proletarya Yay., İstanbul, 1991.
- DPT Sosyal Planlama Başkanlığı, *Memur, İşçi ve Emeklilerin Nominal Ücret Serileri (1963-1987)*, DPT:2119-SPB:411, Ankara, 1988.
- DPT, *1982 Yılı Programı*, Yay.No.1832, Ankara, 1982.
- DPT, *1995 Yılı Geçiş Programı, Resmî Gazete*, 30 Ekim 1994, Mükerrer Sayı.
- DPT, *1999 Yılı Programı, Resmî Gazete*, 15.11.1998, Mükerrer Sayı.
- DPT, *2001 Yılı Programı, Resmî Gazete*, 15.11.2000, Mükerrer Sayı.
- DPT, *2004 Yılı Programı, Resmî Gazete*, 28.10.2003, Mükerrer Sayı.
- DPT, *2008 Yılı Programı, Resmî Gazete*, 28.10.2007, Mükerrer Sayı.
- Duman, D., "1954 İzmir Liman İşçileri Grevi," *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 16, 1995.
- Eğitim ve Yaşam Dergisi, TÖS'ün Büyük Öğretmen Boykotu'nun 30. Yılı Özel Sayısı*, Kış 1999.
- Ekin,N., "Memleketimizde İşçi Devri Mevzuunda Yapılan Araştırmalar ve Ortaya Koydukları Neticeler," *Sosyal Siyaset Konferansları*, 9-10-11. Kitap, İstanbul, 1960.
- Eldem, V., *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik*, T.İş Bankası Yay., Ankara, 1970.
- Eliçin, E.T., *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Ant Yay., İstanbul, 1970.
- Engels, F., "Revolution and Counter-Revolution in Germany," *Marx-Engels, Selected Works*, Cilt 1, Moskova, 1973.
- Erder, L., "Factory Districts in Bursa During the 1860s," *METU Journal of the Faculty of Architecture*, Vol.1, No.1, Spring 1975.
- Erişçi, L., *Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi (Özet Olarak)*, İstanbul, 1951.
- Ersoy, B., "Türk Sendikacılığının İnkişafına Mani Olan Bazı Sebepler," *Sosyal Siyaset Konferansları*, Kitap 7, İstanbul, 1955.
- Ertuğrul, F., Genel Öğretmen Boykotu ve Öğrettikleri, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt XX, Sayı 188-189, Şubat-Mart 1996.
- Ertuna, H., *Türk İstiklal Harbi, Vnci Cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları Seri No.1, Ankara, 1974.
- Ertürk, H., *2 Devrin Perde Arkası*, Hilmi Kitapevi, İstanbul, 1957.
- Eskişehir D.D.Yolları Sanayi İşçileri Sendikası, *953-954 Çalışma Raporu*, Eskişehir, 1954.
- Eskişehir Devlet Demiryolları Sanayi İşçileri Sendikası, *951-952 Çalışma Raporu*, İnkılap Mat., Eskişehir, 1952.
- Etingü, T., *Kömür Havzasında İlk Grev*, Koza Yay., Ankara, 1976.
- Fındıkoğlu, Z.F., "İzmir'de İşçi Sendikaları Hakkında Sosyolojik Bazı Müşahedeler," İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyât Enstitüsü, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Beşinci Kitap, Yay.No.18, İstanbul, 1952.
- Fişek, K., *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahli*, A.Ü.SBF Yay.No.274, Ankara, 1969.
- Foner, P.S., *History of the Labor Movement in the United States, Volume 1: From Colonial times to the Founding of the American Federation of Labor*, International Publishers, New York, 1947.
- Genç, S., *12 Mart'a Nasıl Gelindi*, İleri Yay., Ankara, 1971.
- Genel-İş, Besin-İş, DYF-İŞ, Ges-İş, Kristal-İş, Petrol-İş, Sağlık-İş, Tez Büro-İş, Türk Deniz Ulaş-İş, Türk Harb-İş, T.Oleyis, Yol-İş, *Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen, İlkeler, Amaçlar.Yöntem*, Ankara, 1971.
- Goloğlu, M., *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969.
- Göldaş, İ., *İstanbul İlkokul Öğretmenlerinin Grevi (1920)*, İstanbul, 1984.
- Gülmez, M., *Türkiye Belgesel Çalışma İlişkileri Tarihi (1936 Öncesi)*, TODAİE Yay.,

- Ankara, 1983.
- Gülmez, M., *Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*, TODAİE Yay., Ankara, 1983.
- Gülmez, M., *Türkiye'de Memurlar ve Sendikal Haklar, 1926-1994*, 2. Baskı, TODAİE Yay., Ankara, 1994.
- Gülöksüz, A., "Türkiye'de Sarı Sendikacılık ve İnsan-İş sendikası," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Ağustos 1991.
- Günel, S., "Yapı İşlerinde Çalışan İrgatlar," *Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi*, No.18, Mayıs 1947.
- Gürkan, C., *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yay., Ankara, 1986.
- Güven, S.-Ünsal,S.-İzgi,C., *Atatürk Döneminde Devlet Personel Rejimi (1923-1938)*, Başbakanlık Devlet Personel Dairesi Yay.No.4, Ankara, 1982.
- Güzel, Ş., *Türkiye'de İşçi Hareketi, 1908-1984*, Kaynak Yay., İstanbul, 1996.
- Hak-İş, *3. Genel Kurul Çalışma Raporu, 19-20 Aralık 1981*, Ankara.
- Hak-İş, *Sendikal Harekette Yenilikçi Yaklaşımlar, Hak-İş Konfederasyonu ve Üye Sendikalarının Yürüttüğü Projeler*, Ankara, 2010.
- Harington,T., *Tim Harington Looks Back*, London, 1941.
- Hatipoğlu,D.-Aydın,M.B., *Bastur Ankaragücü: Kent, Kimlik, Endüstriyel Futbol ve Taraf-tarlık*, Epos Yay., Ankara, 2007.
- Haupt,G.-Dumont,P., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, Gözlem Yay., İstanbul, 1977.
- Hobsbawm, E.J., *Labouring Men, Studies in the History of Labour*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1964.
- Hobsbawm,E., *Age of Extremes, the Short Twentieth Century, 1914-1991*, Abacus, London, 1994.
- IMF, *The Purchasing Power of Working Time, An International Comparison-2000*, Geneva, 2000.
- IMF, *The Purchasing Power of Working Time-2008, An International Comparison*, Geneva, 2008.
- İnalçık, Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul, 1985.
- İrmak, S., "Türk Sendikaları," *Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi*, Sayı 16, Mart 1947.
- Issawi, C., "Wages in Turkey: 1850-1914," Okyar,O.-İnalçık,H. (ed.), *a.g.k.*, 1980.
- Issawi, *The Economic History of Turkey 1800-1914*, The University of Chicago Press, Chicago, 1980.
- İşikli, A., *Tekelleşme ve Sendikacılık*, Yol-İş Sendikası Yay. No. 1986/2, Ankara, 1986.
- İşikli, A. (ed.), *Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yay. No. 1683, Ankara, 1994.
- İşikli, A., *İş Hukuku*, İmaj Yay., Ankara, 2005.
- İşikli, A., *Küreselleşme ve Demokratikleşme*, (2. Basım), Tüze Yay., Ankara, 1996.
- İşikli, A., *Sendikacılık ve Siyaset*, (6. Basım), İmge Yay., Ankara, 2005.
- İşikli, A., *Toplu İş Sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri*, SBF Yay.No.229-211, Ankara, 1967.
- İşikli, A., *Ücret*, Doğan Yay., No. 29, Ankara, 1975.
- İİBK, *Mevsimlik Toplu İşçi İstihdam Rehberi (II)*, Yay.No.66, Ankara, 1970.
- İİBK, *Mevsimlik Toplu İşçi İstihdam Rehberi (III)*, Yay.No.110, Ankara, 1974.
- İktisadî Vaziyetimize Dair Rapor*, Ankara, 1930: Tekeli, İ. - İlkin, S., *1929 Dünya Buhra- nında Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları*, ODTÜ Yay., Ankara, 1977.
- İlgen, A., *1921 Türkiye Sanayi Sayımları*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.
- İnalçık, H., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emegi," *Doğu Batı Makaleler II*, Doğu Ba-tı Yay., 2. Baskı, Ankara, 2009.

- İnalçık, H., "Ottoman Social and Economic History: A Review," Okyar, O.- İnalçık, H., (ed.), a.g.e., 1980.
- İsmail Hüsrev, "Anadolu Köyünde Bünye Tahavvülü," *Kadro Dergisi*, No. 14, Şubat 1933, Tıpkıbasım, Cilt 2, AİTİA Yay. No.130, Ankara, 1979.
- İstanbul Sendika Şubeleri Platformunun Amacı-Hedefi*, Ağustos 1993.
- İşçi Kredi Bankası A.Ş. Esas MukaveleNamesi*, Hakimiyet Matbaası, Kayseri, 1966.
- İşçi Kurultayı Sonuç Bildirgesi (18 Haziran 1989)*, İstanbul, 1989.
- İşçi Sendikaları Birliği, *Bize Göre Görüşler*, İSB Neşriyatı Broşür No.1, İstanbul, 1946.
- İşçilerin Sesi, *Sınıf ve Kitle Sendikası*, İst., 1989.
- Kalkandelen, H., *Sendikalar ve Kamu Hizmetlerinde Sendikacılık*, Ankara, 1968.
- Karababa, İ., *Tasfiye Yasası (Yeniden 1402)*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yay., Ankara, 2001.
- Karahasan, Ö., *Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Zonguldak Maden İşçileri ve Sendikası*, Ankara, 1978.
- Karal, E.Z., *Osmanlı Tarihi, Cilt VII*, TTK Yay., Ankara, 1976.
- Karal, E.Z., *Osmanlı Tarihi, Cilt VIII*, Ankara, 1983.
- Karayol-İş, *Türkiye Karayolu İşçileri Sendikası Çağrısı*, Ankara, 1964.
- Karpat, K., "The People's Houses in Turkey," *Middle East Journal*, Vol.17, 1963.
- Kaygısız, A., *Ateş Çemberi*, Ankara, 2006.
- Kaynak, S., "Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi," *Demokratik Eğitim Kurultayı*, TÖB- DER Yay.
- Kazmaz, S., "Eski Bir Maden Şehri Küre'den Notlar," Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, Sayı 3, Ocak 1946.
- Keleş, R., *Türkiye'de Konut Kooperatifleri, Kooperatifçilik İlkeleri ve Sosyal Konut Politikası Açısından*, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Gn.Md. Sosyal Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1967.
- Kemal Sülker, "5. Yıldönümünde TİP'in Kuruluşu ve Başarılı Mücadelesi," *Eylem Dergisi*, No.28, 15.2.1966.
- Kıvılcım, H., *Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, Birinci Kitap, Sayı, Topoğrafya, Kadın ve Çocuk*, Marksizm Bibliyoteği, İstanbul, 1935.
- Kıvılcımlı,Dr.H., *1935 Marksizm Bibliyoteği Serisi:I (Telif ve Tercüme)*, Çağrı Yay., İstanbul, 1978.
- Kımsan-İş, *İşçi Sınıfına İhanet ve Devrimci Tavrı*, İstanbul, tarihsiz.
- Koç, C.- Koç, Y., "Tarihten Bir Sayfa: Türkiye'de 1960-1969 Döneminde İşçi Sınıfı Eylemleri," *Türk-İş Yıllığı 1999*, C.1, Ankara, 1999.
- Koç, Y. (der.), *Belgelerle Türk-İş Tarihi 1 (1952-1963)*, Türk-İş Yay., Ankara, 2002.
- Koç, Y. (der.), *Belgelerle Türk-İş Tarihi 2 (1963-1980)*, Türk-İş Yay., Ankara, 2002.
- Koç, Y. (der.), *Belgelerle Türk-İş Tarihi 3 (1980-1992)*, Türk-İş Yay., Ankara, 2002.
- Koç, Y. (der.), *Belgelerle Türk-İş Tarihi 4 (1992-1999)*, Türk-İş Yay., Ankara, 2002.
- Koç, Y. (der.), *Belgelerle Türk-İş Tarihi 5 (1999-2002)*, Türk-İş Yay., Ankara, 2002..
- Koç, Y., "İşçi Sınıfsız Demokratik Devrim'in İşçi Sınıfına Katkıları: 27 Mayıs Örneği," *Mülkiyeliler Dergisi*, Cilt XXXIV, Sayı 267, Yaz 2010.
- Koç, Y., "12 Eylül Öncesinde Sendika Tüzüklerinde Sendika-İçi Demokrasi," *Cahit Talas'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay. No.9, Ankara, 1990.
- Koç, Y., "25 Yıl Önce Sendikalar," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mayıs 1988.
- Koç, Y., "Grevler, Netaş Grevi ve Dayanışma Geleneği," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sayı 86, Nisan 1987.
- Koç, Y., "ILO ve 94 Sayılı Sözleşmenin Uygulanırılması," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Kasım 1993.
- Koç, Y., "İstiklal Harbinde İstanbul Sendikaları Görevini Yaptı mı?," *Türk-İş Dergisi*,

- No.350, Nisan-Mayıs 2002.
- Koç, Y., "Türk-İş'in Grevleri," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, CİLT XIX, Sayı 183.
- Koç, Y., "Türk-İş'in İzmir Genel Grevi (1975), *Kebikeç Dergisi*, Sayı 4, 1996.
- Koç, Y., "Türkiye Çalışanlar Partisi Girişimi (1962)," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt XXI, Sayı 197, Mart 1997.
- Koç, Y., "Türkiye'de 1974-1980 Döneminde Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde İşçi-İşveren İlişkileri," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Özel Sayı II, Prof.Dr.Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan*, İstanbul, 1984.
- Koç, Y., "Türkiye'de Çalışma Yaşamına İlişkin Veriler, Veri Kaynakları ve Özellikleri," *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, Yıl 1982.
- Koç, Y., *Batılı İşçi Sömürüye Ortak*, 2. Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 2006.
- Koç, Y., *Emek Platformu*, Türk-İş Yay., Ankara, 2001.
- Koç, Y., *Günümüzde İşçi Sınıfı ve Sendikalar*, Metis Yay., İstanbul, 1999.
- Koç, Y., *İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketinin Güncel Sorunları*, Atalol Yay., İstanbul, 1991.
- Koç, Y., *Şeriatçılar, İşçi Hakları ve Hak-İş*, Öteki Yay., Ankara, 1995.
- Koç, Y., *Teslimiyetten Mücadeleye Türk-İş (1980-1992)*, Öteki Yay., Ankara, 1995.
- Koç, Y., *TÖS, Anti-Emperyalist Ulusalcı Emekten Yana Öğretmen Örgütü*, Ulusal Eğitim Derneği Yay., Ankara, 2006.
- Koç, Y., *Türk-İş Neden Böyle? Nasıl Değişecek?*, Alan Yay., İstanbul, 1986.
- Koç, Y., *Türk-İş Tarihinden Portreler, Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler*, Türk-İş Yay., 2 cilt, 1999.
- Koç, Y., *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar*, Atalol Yay., İstanbul, 1992.
- Koç, Y., *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1998.
- Koç, Y., *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Tarihi, Olaylar-Değerlendirmeler*, Yol-İş Yay., Ankara, 1996.
- Koç, Y., *Türkiye'de İşçiler ve Sendikalar (Tarihten Sayfalar)*, Yol-İş Yay., Ankara, 2000.
- Koç, Y., *Türkiye'de Sınıf Mücadelesinin Gelişimi-1, 1923-1973*, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1979.
- Koç, Y.-Çağlav.A.T. *137 Gün Süren Grevimiz*, Çelik-İş Yay., Ankara, 1989.
- Koç.C.-Koç, Y., *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, TİB Yay., Ankara, 1976.
- Koç.C.-Koç.Y., *DİSK Tarihi, Efsane mi, Gerçek mi? 1967-1980*, Epos Yay., Ankara, 2008.
- Koç.C.-Koç.Y., *KESK Tarihi-I, Risk Alanlar, Yolu Açanlar*, 1985,1991, Epos Yay., Ankara, 2009.
- Koç.C.-Koç.Y., *KESK Tarihi-II, Yerleşenler*, 1995-2001, Epos Yay., Ankara, 2010.
- Koç.C.-Koç.Y., *Türkiye Çalışma Yaşamı Kaynakçası*, Sosyal Tarih Yay., İstanbul, 2008.
- Koç.Y., "1947 Yılında Sendika-Dışı İşçi Örgütlenmeleri," *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Haziran 1989.
- Koç.Y., *Türkiye'de İşçiler ve Sendikalar (Tarihten Sayfalar)*, Yol-İş Yay., Ankara, 2000.
- Korniyenko, R.P., *The Labor Movement in Turkey (1918-1963)*, US Dept.of Commerce, Washington,D.C., 1967.
- Krasucki, H., *Çağdaş Sendikaya Evet*, Amaç Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- Kuran, A.B., *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1959.
- Kurmuş, O., *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yay., 3. Basım, Ankara, 1982.
- Kurtkan, A., *Karabük'te Çalışma Müessesesi ve Sosyal Şartlar*, İktisat Fakültesi Neşriyatı, İstanbul, 1963.
- Maden-İş, Ma-Ha Ajansı, *Türkiye Maden-İş Sendikası 1980 Grevleri Basın Konferansı*, İstanbul, 1980.

- Maden-İş, *Türk-İş Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor*, İstanbul, 1967 (Çoğaltma).
- Makal, A., *Ameleden İşçiye, Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2007.
- Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü-Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreterliği, *Kamu İktisadî Teşebbüsleri ve İştirakleri Yıllığı 1980/1981*, Ankara, 1981.
- Mantran, R., *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, Cilt 2, V Yay., Ankara, 1986.
- Memur-Sen, *1. Olağan Genel Kurulu Faaliyet Raporu*, Ankara, 1995.
- Memur-Sen, *Memur-Sen Faaliyet Raporu*, Ankara, 1999.
- Meray,S.L.-Olçay,O., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Brakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ank.Üniv.SBF Yay.No.409, Ankara, 1977.
- Mihçioğlu, C., *Türkiye'de Kamu Personeli Sendikaları*, Ankara, 1968.
- MİSK, *5. Olağan Genel Kurula Sunulan Faaliyet Raporu*, Ankara, 1987.
- MİSK, *Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzüğü*, Ankara, tarihsiz, çoğaltma.
- Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Güven Yay., İstanbul, 1962.
- Murphey, R., "The Construction of a Fortress at Mosul in 1631: A Case Study of an Important Facet of Ottoman Military Expenditure."
- Müderrişoğlu, A., *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yay.No.1974-162, Ankara, 1974.
- Naşit Hakkı, *Derebeyi ve Dersim*, Hakimiyeti Milliyet Matbaası, Ankara, 1932.
- Nebiöglü, O., *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, T.İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1986.
- Nesin, A., *Büyük Grev*, İstanbul, 1978.
- Nuhoglu, H., *Amerika Notları*, tarihsiz.
- Oğuz,Ş., *1927 Adana Demiryolu Grevi*, Tüstav Yay., İstanbul, 2005.
- Okyar, O - İnalçık, H. (Ed.), *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara, 1980.
- Oran, B.(Ed.), *Türk Dış Politikası, Cilt 1, 1919-1980, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yay., İstanbul, 2001.
- Orhun, H., *Türkiye'de Devlet Memurlarının Hukuki Rejimi (Umumi Hatlarla, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)*, İçişleri Bakanlığı Yay.Seri 3, Sayı 2, Ankara, 1946.
- Ortaylı, İ., *Türkiye İdare Tarihi*, TODAİE Yay. No.180, Ankara, 1979.
- Ökçün, G., *Osmanlı Sanayii, 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiği*, 2. Basım, SBF Yay.No.229, Ankara, 1971.
- Ökçün, G., *Ta'til-i Eşgal Kanunu', 1909, Belgeler-Yorumlar*, AÜ SBF Yay., Ankara, 1982.
- Ökçün, G., *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiyye) Belgeler 1914-1922*, AÜ SBF Yay., Ankara, 1983.
- Öner, S., *Halkın Polisi, Pol-Der Anıları*, İletişim Yay., İstanbul, 2003.
- Önsoy, R., *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, T.İş Bankası Yay., Ankara, 1988.
- Öz, İ.B., *Kalkınma Sürecinde Sektörel/Sendikal Dinamikler Örnek Olay: Türkiye Maden-İş Sendikası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Kalkınma İktisadî ve İktisadî Büyüme Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İst., 2005.
- Özbalkan, M., *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri*, Ant Yay., İstanbul, 1970.
- Özçelik, A., *Türkiye'de Sendikal Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkânları*, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay.No.73, Ankara, 1989.
- Özçelik, M., *1930-1950 Arasında Tütcülerin Tarihi*, Tüstav Yay., İstanbul, 2003.
- Özdemir, S., "İşyeri Komiteleri," *Emek Dünyası Dergisi*, Sayı 4, Nisan 1988.

- Özeken, A.A., "Türkiye Sanayiinde İşçiyi Barındırma Problemi," *İçtimai Siyaset Konferansları*, Kitap 3, İstanbul, 1950.
- Özen, H., "Devlet Kadrolarında Tasfiye," *Demokrat Dergisi*, Haziran 1990.
- Özkaya, Y., *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1985.
- Öztuna, Y., *Türkiye Tarihi*, Cilt 11, Hayat Kitaplığı, İstanbul, 1967.
- Özüekren,Ş., *Workers' Housing Cooperatives in Turkey: A Qualitative Evaluation of the Movement*, ILO Sectoral Activities Programme Working Papers, Geneva, 1990.
- Pamuk, Ş., *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998*, DİE Yay.No.2397, Ankara, 2000.
- Parvus Efendi (Muzaffer Sencer), *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, May Yay., İstanbul, 1977.
- Pent, G.F., "Product Differentiation and Process Innovation in the Italian Clothing Industry," *Industry on the Move*, ILO, Cenevre, 1992.
- Petrol-İş Sendikası, *Shell-Mobil-BP için Kara Kitap ve "Tüketeme" Kampanyamız*, Petrol-İş Yay.No.43, İstanbul, 1997.
- Petrol-İş, *50. Yılında Petrol-İş, 1950-2000*, Yay.No.64, İstanbul, 2000.
- Petrosyan, Y.A., *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Bilgi Yay., Ankara, 1974.
- Polat, E., *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti, Avram Benaroya ve Faaliyetleri*, Truva Yay., İstanbul, 2004.
- Ponomarev B.N. v.d., *The International Working Class Movement, Problems of History and Theory, Volume 2, The Working-Class Movement in the Period of Transition to Imperialism , 1871-1904*, Moscow, 1981.
- Ponomarev, B.N. v.d., *The International Working-Class Movement, Vol.I*, Progress Publishers, 1980.
- Poole, S.L., *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, Yurt Yay.No.17, Ankara, 1983.
- Quataert, D., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Madenciler ve Devlet, Zonguldak Kömür Havzası, 1822-1920*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2009.
- Quataert,D.-Zürcher,E.J., *Workers and the Working Class in the Ottoman Empire and the Turkish Republic 1839-1950*, Tauris Academic Studies, London, 1995.
- Refik, A., *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, 2 Basım, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.
- Rosa Luxemburg Stiftung, *Jahresbericht 2005/2006*, Berlin, 2006.
- Rosa Luxemburg Stiftung, *Jahresbericht 2007/2008*, Berlin, 2008.
- Rüma,Ş., "Vergi Muafiyet Hadleri ve İşçi Ücretleri," *Çalışma Bakanlığı, Çalışma Dergisi*, No.18, Mayıs 1947.
- Salihlioğlu, H., "Esnaf Cemiyetleri İçinde Usta-Kalfa Çekişmesi," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, No.17, İstanbul, 1969.
- Sarç, Ö.C., "Tanzimat ve Sanayimiz," *Tanzimat*, 2. Basım, MEB Yay., İstanbul, 1999.
- Sargın, N., *Davalara Savunmalar, Cezaevi Anıları*, Tüstav Yay., İst., 2005.
- Sayar, N.S., *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, İstanbul, 1978.
- Sencer, O., *Türkiye'de İşçi Sınıfı, Doğuşu ve Yapısı*, Habora Yay., İstanbul, 1969
- Sendikalarda İşçi Seçeneği (Seçenek), Program ve Alternatif Sendika Tüzüğü*, İstanbul, 1992.
- Serçe, E., "Amelperver Cemiyeti," *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, 1996.
- Sermaye Düzeni ve Sendika Ağalığına Karşı İkinci İşçi Kurultayı, Türk-İş'te Devrimci İşçi Seçeneği Program Önerisi, İş Güvencesi Yasa Taslağıyla İlgili Eleştiri ve Öneriler, Yeni Bir Sendika Yeni Bir Toplu Sözleşme ve Grev Yasası, Alternatif Sendika Tüzüğü İçin Öneriler*, İstanbul, 1992.
- Seyman, F.H., "Türk İşçi Sendikalarının Karakterleri," *İçtimai Siyaset Konferansları*, Ki-

- tap 1, İstanbul, 1948.
- Shaw.S.-Shaw.E.K., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.2, E Yay., İstanbul, 1983.
- Soral, E., *Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri*, Ankara İTİA Yay.No.72, Ankara, 1974.
- Sosyal Demokrat-İş, *Ana Tüzük*, Yay.No.1, İstanbul, 1978.
- Sosyal Demokrat-İş, *Türkiye Sosyal Demokrat İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kuruluş Bildirgesi, Demokratik Sosyalizm Yolunda Türk İşçi Sınıfı ve Türk Sendikacılığı*, Yay.No.2, İstanbul, 1978.
- Sosyalist Parti, *Haydi İşçi Kurultayına*, Haziran 1989.
- Sotiriyu, D., *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*, Sander Yay., İstanbul, 1980.
- SSCB Bilimler Akademisi, *Ekim Devrimi Sonrası Türkiye Tarihi*, Cilt 1, Bilim Yay., İstanbul, 1978.
- SSK, *1987 İstatistik Yıllığı*, SSK Yay., Ankara, 1988
- SSK, *Faaliyet Raporu-1993*, Ankara, 1994.
- Steinhaus, K., *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sander Yay., İstanbul, 1973.
- Suner, H., *Amerika Notları, Şeker-İş Susurluk Şubesi Yay.*, tarihsiz..
- Sülker, K., "Türkiye'de İşçi Konfederasyonlarının Kuruluş ve Görevleri," *Sosyal Siyaset Konferansları*, 20. Kitap, İstanbul, 1969.
- Sülker, K., *Lastik-İş'in 25 Yılı*, Lastik-İş Yay., İstanbul, 1974.
- Sülker, K., *Türkiye'de Sendikacılık*, İstanbul, 1955.
- Şahingiray, Ö., (der.), *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1920-1953*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1954.
- Şanda, H.A., *Reaya ve Köylü*, 2. Basım, Habora Yay., İstanbul, 1975.
- Şanda, H.A., *Yarı Müstemele Oluş Tarihi*, Gözlem Yay., İstanbul.
- Şanlı 1 Mayıs, Konuk Yay., İstanbul, 1977.
- Şapolyo, E.B., *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, 3. Baskı, Rafet Zaimler Yay., İstanbul, 1958.
- Şaylan, G. - Oyal, E., *Türkiye'de Memur Sendikacılığı*, TODAİE Yay., Ankara, 1971. (Çoğaltma).
- Şevket Süreyya, "Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi," *Kadro Dergisi*, Cilt 3, No.35-36, İlkunun 1934-Sonkanun 1935, Tıpkıbasım, AİTİA Yay., No.134, Ankara, 1980.
- T.C.Başbakanlık, *5 Nisan Kararları ve İlk Dokuz Aylık Uygulama Sonuçları (7 Ocak 1995)*, Ankara, 1995.
- Targan, S., "Ömrünü Bayrak Gibi Yaşadı," *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 2007.
- Tayanç, T., "Geciktirilen Grevler Üzerine Bir Değerlendirme," *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1/2, 1980.
- Tek Eğitim Büro-İş, *1977-1978 Dönemi Çalışma Raporu*, Ankara, 1978. (Çoğaltma).
- Tek Eğitim Büro-İş, *Tek Eğitim Büro Banka İşçileri Sendikası Tüzüğü*, Ankara, 1978.
- Tez Büro-İş Sendikası, *7. Genel Kurul Çalışma Raporu, Sendikal Çalışmalar*, Ankara, 1977.
- Timur, T., *Osmanlı Çalışmaları*, V Yay., Ankara, 1989.
- TİSK, "2008 Yılı Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti'nin TİSK Araştırma Servisince Değerlendirilmesi," TİSK Yay.No.303, Ankara, 2010.
- TİSK, *2007 Yılı Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti'nin TİSK Araştırma Servisince Değerlendirilmesi*, TİSK Yay., Ankara, 2008.
- TİSK, *IX. Olağan Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, Ankara, 1972.
- TİSK, *İşyerlerinde Vuku Bulan Kanun Dışı Olaylar Hakkında Rapor*, Yay.No.8, Ankara, 1968.
- TİSK, *X. Olağan Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, Ankara, 1974.
- TİSK, *XI. Olağan Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, Ankara, 1976.

- TİSK, *XII. Olağan Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, Ankara, 1978.
- TİSK, *XIII. Olağan Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, Ankara, 1980.
- TİSK, *XIV. Olağan Genel Kurulan Sunulan Çalışma Raporu*, Ankara, 1982.
- Topçuoğlu, İ., *Türkiye'de İlk Sendika Sarıkışla'da 1932*, Öncü Kitapevi Yay.No.27, İstanbul, 1975.
- Toprak, Z., "Şirket-i Hayriye Amele Cemiyeti ve 1925 Grevi," *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 30, Haziran 1996.
- Toprak.Z., "1946 Sendikacılığı, Sendika Gazetesi, İşçi Sendikaları Birlikleri ve İşçi Kulüpleri," *Toplumsal Tarih Dergisi*, Temmuz 1996.
- TÖS, *Devrimci Öğretmenlerin Savaşı Türkiye Öğretmenler Sendikası Yönetim, Yürütme, Denetim, Onur Kurulları 1967-1969 Çalışma Raporu 2. Olağan Genel Kurul 7-9 Temmuz Kayseri*, Ankara, 1969.
- Tunaya, T.Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt II, Mütareke Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986.
- Tunaya, T.Z., *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt III, İttihat ve Terakki*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1989.
- Tunçay, M., *1923 Amele Birliği*, 2. Baskı, Tüstav Yay., İstanbul, 2009.
- Tunçay, M., *Türkiye'de Sol Akımlar - I (1908-1925)*, (2. Basım), BDS Yay., İstanbul, 2000.
- Tunçkanat, H., *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Tekin Yay., İstanbul, 1970.
- Türk Metal Sendikası, *Küreselleşme Akımı İçinde Özelleştirmenin Yeri ve Özelleştirme Uygulamaları*, Kırıkkale, 1994.
- Türk-İş Kooperatifler Bürosu, *İşçi Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Sorunları Araştırması*, Ankara, 1986.
- Türk-İş, *12. Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, Ankara, 1982.
- Türk-İş, *6. Genel Kurul Çalışmaları (7-14 Mart 1966, Ankara)*, Yay.No.50.
- Türk-İş, *Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Problemleri*, Türk-İş Yay., No.31, Ankara, 1964. (çoğaltma).
- Türk-İş, *Yeniden Seçilmemesi Gereken Milletvekilleri*, Ankara, 1965.
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *İşkence Dosyası, Gözaltında ya da Cezaevinde Ötenler, 12 Eylül 1980-12 Eylül 1995*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1996.
- Türkiye İşçi Partisi, *Sendikalar Kanunu' Anayasa'ya Aykırıdır, Anayasa Mahkemesi'ne Başvurma Dilekçesi*, Ankara, 1970.
- Türkiye Kamu-Sen, *3. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu (25-26 Aralık 1999)*, Ankara, 1999.
- Türkiye Kamu-Sen, *Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu Ana Tüzüğü*, Ankara, 1996.
- Ubcin, M.A., *Türkiye 1850, Cilt 2*, Tercüman 1001 Temel Eser, No.64, İstanbul, tarihsiz.
- UBS, *A Comparison of Purchasing Power Around the Globe/2003 Edition, Prices and Earnings*, Zurich, 2003, s.22; UBS, *A Comparison of Purchasing Power Around the Globe/2006 Edition, Prices and Earnings*, Zurich, 2006.
- UBS, *A Comparison of Purchasing Power Around the Globe/2009 Edition, Prices and Earnings*, Zurich, 2009.
- UBS, *Prices and Earnings Around the Globe*, 1985 Edition, Zurich, 1985.
- UBS, *Prices and Earnings Around the Globe*, 1988 Edition, Zurich, 1988.
- Uçkan, B.-Kağmıoğlu.D., "İşçilerin Sendikalara İlişkin Algı ve Tutumları: Eskişehir Örneği," *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 22, 2009/3.
- Uçurumun Kenarında Türkiye TÖS Dosyası -2*, Töre-Devlet Yay.,Ankara.
- Uçurumun Kenarında Türkiye TÖS Dosyası-1*, Töre-Devlet Yay., Ankara.

- Uludağ, O.Ş., “İş ve İşçi,” Çalışma Bakanlığı, *Çalışma Dergisi*, Sayı 1, 20 Eylül 1945.
- Urhan, B.-Selamoğlu, A., “İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları: Kocaeli Örneği,” *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 18, 2008/3.
- USEK, *Sendikacılıkta Yeni Yaklaşımlar*, Ankara, 2001.
- USEK, *Ulusal Demokratik Sendikalar Konfederasyonu Tüzüğü*, Ankara, 2000, (Çoğaltma).
- Uyar, H., “‘Devletin İşçi Sınıfı’ ve Örgütlenme Girişimi: CHP İzmir İşçi Esnaf Cemiyetleri Birliği (1935),” *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 160, Nisan 1997.
- Uygur, H., “İşyeri Komitelerine Yaklaşımlar,” *Hedef Dergisi*, No.9, Ağustos 1990.
- Varlık, B., “İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği Üzerine Bir Belge,” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mayıs 1994.
- Varlık, B., “İzmir Sanayi İşçileri Birliği (1932),” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Mayıs 1993.
- Varlık, B., “İzmir’de Tütün İşçilerinin Örgütleri (1910-1953),” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Ağustos 1994.
- Vatter, S., “Militant Textile Weavers in Damascus: Waged Artisans and the Ottoman Labor Movement, 1850-1914,” Quataert, D.-Zürcher, E.J. (ed.), a.g.k., 1995.
- Webb, S. - Webb, B., *The History of Trade Unionism*, 2. Basım, New York, 1965.
- Windmuller, J.P., *International Trade Union Movements*, Boston, 1992.
- Yağmur, F., *Kamu Kesimi Toplu İş Sözleşmeleri Koordinasyon Çalışmaları Raporu, Başbakanlık Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu’nun 5 Mart-12 Eylül 1980 Dönemi*, DPT Sosyal Planlama Dairesi Planlama Şubesi Yay., Ankara, 1981.
- Yalman, A.E., *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt I, İstanbul, 1970.
- Yalman, A.R., *Cenup’ta Türkmən Oymakları*, Cilt 2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1977.
- Yerasimos, S., *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Cilt 2, Gözlem Yay., İstanbul, 1975.
- Yetik, Z., *Geçmişten Notlar*, Beyan Yay., İstanbul, 2008.
- Yetik, Z., *İslâm Savaşçısına Notlar*, 2. Basım, Beyan Yay., İstanbul, 1990.
- Yetkin, Ç., *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yay., İstanbul, 1982.
- Yıldız, Ş.-Kurdakul, Ş., *Sosyalist Açından Türk-İş Yargulanıyor*, Ataç Kitapevi, İstanbul, 1966.
- Yılmaz, H., *Bir Örgütlenme Biçimi İşyeri Komiteleri ve Siyasal Görevlerimiz*, Mer Yay., İstanbul, 1991.
- Yılmaz, O., “1946 Sendikacılığı,” *Düşün Dergisi*, Haziran 1986.
- Yılmaz, T., *1402’likler, Dokuz Yıllık Bir Öykü*, Açelya Yay., Ankara, 1990.
- Yol-İş Sendikası, *4. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu*, Ankara, 1992.
- Zürcher, E.J., “Ottoman Labour Battalions in World War I”, 2002.

Günlük Gazeteler

Birgün, Bugün, Bulvar, Cumhuriyet, Damga, Emek, Evrensel, Gazete, Gözcü, Gün, Günaydın, Gündem, Güneş, Hürriyet, Meydan, Millî Gazete, Milliyet, Ortadoğu, Önce Adana, Radikal, Sabah, Siyah Beyaz, Star, Tercüman, Ulus, Vatan, Yeni Asır, Yeni İstanbul, Yeni Ortam, Zaman,

Dergi ve Bültenler

2000’e Doğru, Aktüel, ANKA Haftalık Çalışma Bülteni, Ant, Aydınlik, Bisen Ajansı, Çalışma Dergisi, Demokrat, DİSK Dergisi, Ekonomist, Emek Dünyası, Forum, Gerçek Bülteni, Gerçek Dergisi, Hak-İş Dergisi, Hak-İş Haber Bülteni, Hedef, Intermedya Ekonomi, İşçi Hakkı Gazetesi, İşçilerin Sesi, Kızıl Bayrak, Kurtuluş, Mücadele, Nokta, Özgür Gelecek, Özgürlük Dünyası, Petrol-İş Dergisi, Siyaset, Tempo, TÜBA İş İşçi ve Çalışma Bülteni, Türk Solu, Türk-İş Dergisi, Ülkücü İşçiler Birliği Bülteni, Yeni Öncü.

DİZİN

- AAFLI 209, 210, 344
 ABD 181, 209, 250-253, 341
 Abdullah Baştürk 220, 256
 Abdullah Gül 431-432
 Abraam Benaroya 86
 Açık Toplum Enstitüsü 455
 Adnan Menderes 136
 Afganistan 252
 AFL-CIO 38, 209
 Ağaç-Sen 261
 Ahmet Muşlu 205, 206
 Ahmet Tevfik Paksu 257
 Akıncı İşçiler derneği 264
 Akıncı Memurlar Derneği 264
 Ak-Mem 207
 AKP 436
 Ali Bozkurt 264
 Ali Işıklar 385
 Alpaslan Işıklı 199, 209, 334
 Amele Birliği 166
 Amele Siyanet Cemiyeti 103
 Amele Teali Cemiyeti 128
 Amele-i Osmanî Cemiyeti 68
 Amelperver Cemiyeti 67
 Anadolu Kamu-Sen Konfederasyonu 447-448
 ANAP 305, 310, 326
 Ankara İşçi Birliği 218
 Ankara Yol-İş 283
 Avni Erakalın 205, 206
 Avrasya Metal İşçileri Federasyonu 427
 Avrupa Birliği 341, 344, 452
 AYÖP 459
 Bağımsız Maden-İş 260
 Bahir Ersoy 161, 164
 Bank-İş 260, 284
 Basın-İş (DİSK) 211, 212
 BASK Konfederasyonu 447, 448-449
 Bayram Meral 386, 452
 Behice Boran 182
 Bem-Sen 334
 Beton-İş 261
 Beynelmillel İşçiler İttihadı 103
 BİKAD 317
 Birleşik Maden-İş 260
 Bİsen 261
 Bülent Ecevit 253, 256, 278, 431
 Celal Bayar 119
 Cengiz Teke 463-464
 CENTO 228
 CIA 209
 Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) 110, 129, 144, 344
 Çağdaş Lastik-İş 260
 Çağdaş Maden-İş 260
 Çağdaş Metal-İş 226
 Çağdaş Tekstil-İş 260
 Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu 43, 386-7, 389-391
 Çalışma Meclisi 141

Çelik-İş 226, 282
 Çırac-Der 264
 Çimse-İş 461-462
 Çin Halk Cumhuriyeti 244
 Dab-Sen 380
 DDY-DER 207
 Demirhan Tuncay 279
 Demokrat İşçi Partisi 172
 Demokrat Kamu-İş Konfederasyonu 395
 Demokrat Kamu-Sen Konfederasyonu 395-396
 Demokrat Parti 140, 143-144, 172, 174
 Demokratik İşçi Sendikaları Konfederasyonu 316
 Deri-İş 283-284
 DESK Konfederasyonu 447, 449
 Dev-Genç 235
 Dev-Güç 221-222
 Devrimci Banka-Sen 261
 Devrimci Bank-Sen 260, 284
 Devrimci Demir-İş 260
 Devrimci İşçi Birliği 218
 Devrimci İşçi Köylü Gençlik Derneği 218
 Devrimci Kimya-İş 260
 Devrimci Maden-İş 260
 Devrimci Metal-İş 260
 Devrimci Metal-Sen 260
 Devrimci Sendikal Konfederasyon 316
 Devrimci Yol Dergisi 260, 261
 DİSK 198, 201, 210, 211, 212-217, 224, 235, 254, 255-256, 257, 266-268, 278-280, 286, 314, 333, 374-378, 423-424, 427
 Diyarbakır Yol-İş 283
 Dünya Bankası 205, 244-245
 Ego-Der 207
 Eğitim-Der 334
 Eğitim-İş 334
 Ekmekçi Esnafı Amele Cemiyeti 87
 Emek Platformu 400-401, 423, 449-

451
 Emekli Sandığı 143
 Emin Türk Eliçin 23
 Erdiç Çakır 463
 Ereğli (Zonguldak) Kömür Havzası 57-59, 98, 120, 147
 Ethem Nejat 23
 ETUC 426
 Fahri Yıldırım 466
 Fehmi Işıklar 256, 279
 Feridun Şakir Ögünç 220, 258, 295
 Fethi Bolayır 395
 Fikret Barın 205, 445
 Francisco Fernando Moggia 170-171
 Friedrich Ebert Vakfı 455
 Friedrich Engels 15
 Genel Maden-İş 331
 Genel-Der 207
 Genel-İş 226
 Haber-İş 463-464
 Hak-İş 386, 403
 Hak-Sen Konfederasyonu 447
 Halil Tunç 206, 269
 Halit Mısırlıoğlu 220
 Halit Narin 275
 Halkçı Parti 305
 Halkevleri 129
 Halkın Kurtuluşu Dergisi 260
 Hamit Fendoğlu 253
 Harb-İş 226
 Hasan Akmehtem 462
 Hasan Sadi Yüksekbaş 426
 Hasan Türkay 157-158
 Hınçak Partisi 78
 Hür Kamu-Sen Konfederasyonu 447, 449
 Hür-Öğret 207
 Hürriyet ve İtilaf Fırkası 78, 105
 Hür-Tek 207
 Hüseyin Balaban 466
 Hüseyin Hilmi 100-102, 105

ICFTU 210, 426, 456
 IFTU 104
 ILO 96, 100
 ITUC 455
 İbrahim Denizcier 205, 206, 280, 281
 İbrahim Güzelce 205, 212
 İbrahim Paşa 64-65, 69
 İKD 264
 İkinci Abdülhamit 78, 80
 İkinci Enternasyonal 101, 103
 İlerici Maden-İş 260
 İlerici Tekstil 260
 İlerici Yapı-İş 260
 İlk-san 167
 İlk-Sen 207
 İplik-İş 260
 İran 252
 İSK 135, 146
 İsmail Canbulat 93
 İsmail İnan 158-159
 İsmail Topkar 220
 İstanbul Bölgesi İşçiler Birliği 218
 İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 161, 162
 İstanbul İşçi Teşkilatları Heyet-i Müttehidesi 103
 İstanbul Sendika Şubeleri Platformu 382-384
 İstanbul Tütün İşçileri Sendikası 154
 İstanbul Umum Amele Birliği 103
 İstanbul Yol-İş 282
 İş Riski Fonu 204
 İşçi Kredi Bankası 166-167
 İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi 172
 İşsiz, Sigortasız, Sendikası İşçilerin Dayanışma Sendikası 381
 İttihat ve Terakki Cemiyeti (Fırkası) 68, 78, 79, 86, 87, 88
 İzmir İktisat Kongresi 114
 İzmir İşçi ve Esnaf Cemiyetleri Birliği 129
 İzmir Yol-İş 283

Kamil Aydoğan 394-395
 Kam-Sen 334
 Kardemir A.Ş. 407-408
 Karl Marks 26
 KÇSKK 396
 KÇSP 396
 Kemal Nebioğlu 205, 212
 Kemal Türkler 205, 212, 256
 Kenan Evren 22, 248, 275, 277-278
 KESK 30, 344, 397-398, 424-425, 447, 456-457
 KİGEM 402
 Kimsan-İş 260
 Kimya-İş 231
 Korkut Güler 464-465
 Kristal-İş 211, 333
 Kundura İşçileri Derneği 380-381
 Kurtuluş Dergisi 316
 Kurtuluş Yolu Dergisi 261
 Küba 183
 Kürdistan Teali Cemiyeti 94, 95
 Kürtler 254, 346, 436
 Lastik-İş 211, 212
 Likat-İş 226
 Liman-İş 425-426, 462-463
 Maden-İş (DİSK) 149, 211, 212
 Marksizm 35, 36, 37
 MDP 305
 Meclis-i Mebusan 78, 80, 91
 Mehmet Akif İnan 392-393
 Mehmet Ali Aybar 181-182
 Mehmet Alpdündar 210, 212
 Mehmet Karaca 256
 Mehmet Kılınç 211
 Mem-Der 207, 208
 Memur-Sen 392-394, 447, 456-457
 Metal-Sen 260
 MİSK 257, 314-315, 391-392
 MKE Ankaragücü Spor Klubü 103-104
 MSP 257
 Murat Karayalçın 388
 Mustafa Alpdündar 295
 Mustafa Kemal Atatürk 91, 93, 110

Mustafa Özbek 405
 Mustafa Suphi 104
 Mustafa Türkel 465
 Muzaffer Daysal 155-157
 NATO 209, 228
 Nazım Hikmet 15-17
 Nazım Tur 405, 406
 Necati Çelik 327
 Nedim Dişbudak 426
 Nuri Beşer 173, 206
 Oleyis 226
 Orman-İş 451
 Osmanlı Sosyalist Fırkası 78, 101
 Otomobil-İş 260, 323
 Ömer Çelik 467
 Ömer Tunaoglu 329
 Önder Avcı 463
 Öz-İş Konfederasyonu 211
 Pat-Sat-İş 284
 Petrol-İş 154-155, 283, 284, 416-417
 PKK 310
 Pol-Der 207, 208
 Prens Sabahattin 79
 Profintern 103, 112
 Raif Kılıç 463
 Ramazan Denizer 468
 Rasim Öz 278-279
 Rebii Barkın 155
 Recep Tayyip Erdoğan 432, 451, 467
 Resneli Niyazi Bey 79
 Rıza Kuas 206, 212
 Rosa Luxemburg Vakfı 455-456
 Sabahattin Selek 155-159
 SADA 211-212
 Sadık Şide 12, 281
 Sadi Irmak 142, 143, 154, 250
 Sadrettin Celal 106
 Sadun Aren 181
 Sağlık-Sen 334

Salim Uslu 397-399
 Sayıştay-Der 207
 Sendikalar Arası Eşgüdüm Komitesi 396
 Serbest Cumhuriyet Fırkası 116, 131
 Seyfi Demirsoy 153, 206
 Seyit Abdülkadir 94, 95
 SGK 443
 Sıtkı Öner 207
 SİDER 457
 Sivil İnisiyatif 397-400
 Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi 221
 Sosyal Demokrat-İş Konfederasyonu 258-259
 Sosyalist Parti 316
 Sovyetler Birliği 112, 114, 115, 135, 310
 SSİF 78, 86
 SSK 178, 205, 240, 353-354
 Süleyman Akkaya 259
 Süleyman Demirel 43, 247-248, 331
 Süleymaniye Camii 46, 60-61
 Şaban Yıldız 206
 Şeker-İş 226
 Şevket Yılmaz 295-296, 325
 Şeyh Sait 91, 95
 Şuayip Özcan 457
 Şükrü Korkmazgider 282
 Tahir Öztürk 229
 Tamer Eralan 461-462
 Tansu Çiller 388
 Tanzimat 49-50
 Taşnaksutyun Partisi 78, 79
 TDKP 260
 Tek Eğitim Büro-İş 261
 Tek-Der 207
 Tekgıda-İş 464-466
 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 109
 Tes-İş 226
 Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti 79
 TİKP 284

TİP (Türkiye İşçi Partisi) 179, 181, 183, 199, 205-206, 211, 215
 TİSK 232, 288-289
 TKP-ML 284
 Toleyis 454
 Toplum-İş Konfederasyonu 259
 Töb-Der 207, 208, 264, 268
 Töbgis 260
 TÖDMF 230
 TÖS 207, 216-217, 225, 235-236
 TRT 205, 294
 TRT-DER 207
 TUC 38
 Turgut Özal 305, 306, 331
 Turgut Sunalp 305
 Tüm Bel-Sen 334
 Tüm Has-İş 260
 Tüm Maden-İş 260, 284
 Tüm Metal-İş 260, 284
 TÜM PTT-DER 207
 Tüm Sağlık-Der 208
 Tüm Zerbank-Der 207
 Tümas 208
 Tüm-Der 207, 208, 268, 269
 Tümöd 268
 Türk Hür-İş Konfederasyonu 210
 Türk Maden-İş 212, 260
 Türk Persen 207, 232
 Türk Ülke-İş 201, 258
 TÜRKAV 385
 Türk-İş 43, 163, 169-173, 181, 182, 209-210, 212-214, 219-221, 224, 226, 228, 254, 269, 280-282, 295, 313-314, 321, 323, 324-325, 332, 412-415, 418-423
 Türkiye Amele Birliği 103
 Türkiye Bağımsız İşçi Sendikaları Genel Direniş Komitesi 211
 Türkiye Gıda-İş 211, 212
 Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 104
 Türkiye İşçi Derneği 103
 Türkiye İşçi Sendikaları Dayanışma Konseyi 210
 Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası 94, 103, 104, 105

Türkiye Kamu-Sen Konfederasyonu 385, 456-457
 Türkiye Komünist Fırkası (Partisi) 105, 112, 128, 131, 151, 181, 215, 256-257
 Türkiye Komünist Fırkası (resmi) 104
 Türkiye Komünist Teşkilatı 104
 Türkiye Öğretmenler Bankası 167-168
 Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi 151-153
 Türkiye Sosyalist Fırkası 101, 105-106
 Türkiye Sosyalist Partisi (1946) 151-153
 Tüs-Der 207, 208
 TÜSİAD 253
 Tütöd 207, 208, 268
 Uluslararası Avrasya Eğitimciler Derneği 457
 USEK 394-195
 Üçüncü Enternasyonal (Komintern, Komünist Enternasyonal) 80, 96, 100, 112, 115
 Ülkü-Bir 208
 Ülkü-Bir-Öğret 207-208
 Ülkücü İşçiler Birliği 218-219
 Ülkücü İşçiler Derneği 264
 Ülkücü Memurlar Derneği 264
 Ülküm 207
 Ülkü-Tek 207, 208
 Vahap Güvenç 295
 Vietnam 183
 Yapı-İş Federasyonu 229
 Yeni Osmanlılar Cemiyeti 72-73
 Yİ-TED 380
 Yol-İş 466
 Yol-İş Fon Holding 226
 Yol-Koop 382
 Yurt-İş Konfederasyonu 315
 Zübeyir Yetik 393-394